

**ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ**

**ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ»**

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 2018 – 2019

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Pax Britannica. Ιστορικές, πολιτικές και στρατηγικές όψεις του
βρετανικού μοντέλου ηγεμονίας(1815-1914).»**

Αδάμ Β. Καραθάνος

Επιβλέπων καθηγητής: Σπυρίδων Μακρής

**ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2019**

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ ΠΕΡΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάσθηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου».

Αδάμ Β. Καραθάνος

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο του ΔΠΜΣ «Διεθνείς Σχέσεις και Ασφάλεια», το οποίο διοργανώθηκε με τη συνεργασία του Πανεπιστημίου Μακεδονίας και της Ανώτατης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου, κατά το ακαδημαϊκό έτος 2018 – 2019.

Θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στον επιβλέποντα καθηγητή της μεταπτυχιακής μου διατριβής κ. Σπυρίδων Μακρή, Επίκουρο Καθηγητή του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, της Σχολής Κοινωνικών, Ανθρωπιστικών Επιστημών και Τεχνών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

Δε θα μπορούσα να παραλείψω την Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου και μέσω αυτής τη Στρατιωτική Υπηρεσία, που μου έδωσαν τη δυνατότητα να συμμετάσχω σε μία τόσο μοναδική γνωστική εμπειρία.

Ολοκληρώνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω την σύζυγο και τα παιδιά μου, που στάθηκαν πλάι μου με υπομονή και κατανόηση και σε αυτή την γνωστική μου περιπέτεια.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Περίληψη	1
Abstract	3
Εισαγωγή	5
Κεφάλαιο 1^ο	
1. Η θεωρία της ηγεμονίας: ιστορικές, πολιτικές και διεθνολογικές διαστάσεις	11
1.1 Η ηγεμονία	11
1.2 Ρεαλισμός και ηγεμονία	12
1.3 Φιλελευθερισμός και ηγεμονία	18
1.4 Ο neo-Gramscianism, ο κονστρουκτιβισμός, η αγγλική σχολή και η ηγεμονία	22
Κεφάλαιο 2^ο	
2. Από την Αθηναϊκή Ηγεμονία στην Pax Britannica με ενδιάμεσο σταθμό την Pax Romana: Μία ιστορική περιγραφή των μεγάλων ηγεμονιών στην παγκόσμια ιστορία	33
2.1 Αθηναϊκή Ηγεμονία	33
2.2 Pax Romana	35
2.2.1 Ο χαρακτήρας της Pax Romana	35
Κεφάλαιο 3^ο	
3. Η θεωρία της ηγεμονίας. Η πολιτική διάσταση: Από το Machiavelli έως τον Antonio Gramsci	40
3.1 Εισαγωγή	40
3.2 Οι ιστορικές όψεις του βρετανικού μοντέλου ηγεμονίας	46
3.2.1 Το ιστορικό context (συγκείμενο): 1815-1914	46
3.2.2 Η εξιστόρηση της περιόδου γύρω από το βικτωριανό ηγεμονισμό	51
Κεφάλαιο 4^ο	
4. Συμπεράσματα	65
4.1 Εισαγωγή	65
4.2 Pax Britannica ως ιστορικό γεγονός	65
4.2.1 Ειρήνη με τη βία	66
Βιβλιογραφία	

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι ηγεμονίες είναι εξ ορισμού ισχυρά κράτη, αλλά η επιτυχημένη ηγεμονία βασίζεται σε κάτι περισσότερο από τις υλικές δυνατότητες. Απαιτεί συναίνεση από συμμάχους ή υποκείμενα κράτη, και αυτό με τη σειρά του στηρίζεται σε κάποιον συνδυασμό νομιμότητας και ιδιοτέλειας. Ο κανόνας που βασίζεται στην καθαρή δύναμη ή στην απειλή της βίας είναι ο δεσποτισμός.

Ο όρος Pax Britannica (λατινικά ο όρος British Peace), σύμφωνα με το Αγγλικό Λεξικό της Οξφόρδης (Oxford English Dictionary), σημαίνει την ειρήνη που επιβλήθηκε από τη βρετανική κυριαρχία. Με διαφορετικό τρόπο, η Pax Britannica ήταν ένα σύστημα βίας το οποίο, όπως θεωρούσαν οι υποστηρικτές και οι προπαγανδιστές του, μεταβίβασε τα οφέλη της ειρήνης. Η ειρήνη με σκοπό το κέρδος ήταν ένα τέτοιο όφελος και επιτάχυνε το κίνημα ελεύθερου εμπορίου. Οι ανθρωπιστικές εξελίξεις, η απόπειρα εξάλειψης της πειρατείας και της δουλείας και η διάδοση του χριστιανισμού και της εκπαίδευσης, προέρχονται επίσης από τη Pax. Η βρετανική αυτοκρατορία του δέκατου ένατου αιώνα βασιζόταν τόσο στην επίσημη χρήση της βίας όσο και στη ναυτική εμπορική ή βιομηχανική ηγεσία.

Η ηγεμονία επικεντρώνεται σε μεγάλο βαθμό γύρω από δύο βασικές έννοιες: τη κυριαρχία και την ηγεσία. Εκείνοι που δίνουν μεγαλύτερο βάρος και δίνουν έμφαση στη κυριαρχία συνδέουν σε μεγάλο βαθμό την ηγεμονία με την ικανότητα επικράτησης, ενώ όσοι τονίζουν τη διάσταση της ηγεσίας υποστηρίζουν ότι αυτό είναι μια ανεπαρκής βάση για την κατανόηση της έννοιας της ηγεμονίας. Στη καθομιλουμένη, η λέξη κυριαρχία υποδηλώνει την υποταγή ή την άσκηση του απόλυτου ελέγχου είτε από ένα κράτος είτε από ένα άτομο. Αφετέρου, η ηγεμονία μεταφέρει έννοιες όπως η επιρροή, η υποστήριξη ή η ηγεσία. Ο Ιταλός κοινωνικός θεωρητικός, Antonio Gramsci, χρησιμοποιεί τους δύο όρους για να αναλύσει τη δομή του ευρωπαϊκού αστικού κράτους της εποχής του. Για αυτόν, η συνοχή ενός τέτοιου κράτος πηγάζει από την πνευματική και πολιτισμική υπεροχή που ασκεί μέσω της

χειραγώγησης της κοινωνίας των πολιτών. Με τη χρήση μέσων και διαδικασιών κοινωνικοποίησης όπως η εκκλησία, οικογένεια, τα σχολεία, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και άλλους μη κυβερνητικούς θεσμούς, το κράτος μεταδίδει και μεταβιβάζει τις δικές του αξίες και πεποιθήσεις στην κοινωνία, παρέχοντας έτσι μια πολιτιστική κατεύθυνση. Η ηγεμονία υπό αυτή την έννοια γίνεται κανόνας με συγκατάθεση. Είναι παράλληλη με την υπεροχή δύναμης, αλλά μειώνει την ανάγκη για την εφαρμογή της.

Καθώς η Βρετανική Αυτοκρατορία μεγάλωνε σε εξουσία και επιρροή, οι συγκρίσεις με την αρχαία Ρώμη γινόταν όλο και πιο συχνή. Από τη δεκαετία του 1880, οι κορυφαίοι υμνητές της αυτοκρατορίας διακήρυξαν τη Βρετανία ως τον μοναδικό κληρονόμο του αυτοκρατορικού μανδύα της Ρώμης. Με τη μεγαλοσύνη και την ηθική της δύναμη, υποστήριξαν, ότι η Βρετανική Αυτοκρατορία όχι μόνο κατάφερε να αποκαταστήσει το μεγαλείο της Pax Romana, αλλά και να το ξεπεράσει. Για τους Βικτωριανούς και Εδουαρδιανούς υποστηρικτές, η Pax Britannica ήταν και μια σύγχρονη μετενσάρκωση της «Ρωμαϊκής Ειρήνης» καθώς και ο φυσικός διάδοχός της. Αντιπροσώπευε την κορυφή του πολιτισμού – κατέχοντας το ένα πέμπτο της ανθρωπότητας με μια ηγεμονική ειρήνη που υποτίθεται ότι ήταν πιο φωτισμένη, διαρκής και ανυψωμένη από οτιδήποτε είχε προηγηθεί.

ABSTRACT

Hegemony are by definition powerful states, but successful hegemony is based on more than material capabilities. It requires consensus from allies or underlying states, and this in turn is based on a combination of legitimacy and self-reliance. The rule based on pure power or the threat of violence is despotism.

Hegemony is largely centered around two basic concepts: sovereignty and leadership. Those who place more emphasis on domination relate heavily to hegemony, while those who emphasize the dimension of leadership argue that this is an inadequate basis for understanding the concept of hegemony. Conversely, the word sovereignty means the submission or exercise of total control by either a State or an individual. On the other hand, hegemony transcends concepts such as influence, support or leadership. The Italian social theorist, Antonio Gramsci, uses the two terms to analyze the structure of the European bourgeois state of his day. For him, the cohesion of such a state stems from the intellectual and cultural excellence it exerts through the manipulation of civil society. By using socialization tools and processes such as the church, family, schools, media and other non-governmental institutions, the state transmits and transmits its own values and beliefs into society, thereby providing a cultural direction. Hegemony in this sense becomes a rule by consent. It is parallel to the superiority of power, but reduces the need for its application.

The term Pax Britannica (Latin for British Peace), according to the Oxford English Dictionary, means the peace imposed by British rule. In a different way, Pax Britannica was a system of violence which, as its supporters and propagandists believed, conveyed the benefits of peace. Peace for profit was such a benefit and accelerated the free trade movement. Humanitarian developments, the attempt to eliminate piracy and slavery and the spread of Christianity and education also come from Pax. The British Empire of the nineteenth century relied on both the formal use

of force and maritime commercial or industrial leadership.

As the British Empire grew in power and influence, comparisons with ancient Rome became more frequent. Since the 1880s, the leading songwriters of the empire declared Britain as the sole heir of the imperial cloak of Rome. With their bravery and moral force, they argued, the British Empire not only succeeded in restoring the grandeur of Pax Romana, but also overcoming it. For Victorian and Edwardian supporters, Pax Britannica was both a modern reincarnation of "Roman Peace" as well as its natural successor. It represented the pinnacle of civilization - occupying one fifth of humanity with a hegemonic peace that was supposed to be more enlightened, lasting, and elevated than anything it had before.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι ηγεμονίες είναι εξ ορισμού ισχυρά κράτη, αλλά η επιτυχημένη ηγεμονία βασίζεται σε κάτι περισσότερο από τις υλικές δυνατότητες. Απαιτεί συναίνεση από συμμάχους ή υποκείμενα κράτη, και αυτό με τη σειρά του στηρίζεται σε κάποιον συνδυασμό νομιμότητας και ιδιοτέλειας. Ο κανόνας που βασίζεται στην καθαρή δύναμη ή στην απειλή της βίας είναι ο δεσποτισμός, όπως η Μογγολική Αυτοκρατορία, η ναζιστική κατοχή της Ευρώπης ή η Σοβιετική Ένωση στην Ανατολική Ευρώπη. Όταν η δύναμη ενός ηγεμόνα μειώνεται ή οι ηγέτες του ή οι τοπικοί αντιπρόσωποί τους χάνουν τη βούλησή τους να συντρίψουν οποιαδήποτε αντιπολίτευση, η κατάρρευση είναι αναμενόμενη και επικείμενη. Ένας ηγεμόνας που δημιουργεί πιστούς ακολούθους από τους κατακτημένους και τους ξένους λαούς - οι Ρωμαίοι είναι το καλύτερο παράδειγμα - μπορεί να αντέξει πολύ καιρό μετά την εξασθένηση της αυστηρής υλικής εξουσίας του.

Η ηγεμονία απαιτεί μια δικαιολογία που είναι αποδεκτή από ένα σημαντικό ποσοστό αυτών που κυβερνούνται. Ορισμένες αυτοκρατορίες δημιούργησαν θρησκευτικούς μύθους, όπως και οι Αιγύπτιοι και οι Μάγια, ενώ άλλοι, κυρίως οι Κινέζοι και οι Βρετανοί, στήριξαν την επιβολή τους στα υλικά και πολιτιστικά τους επιτεύγματα - και τον χρόνο ή το ισοδύναμά τους.

Οι σύμμαχοι και τα υποκείμενα πρέπει να βλέπουν την ηγεμονία ως κάτι ευνοϊκό για τα εθνικά, ταξικά ή προσωπικά τους συμφέροντα. Η Ρώμη παρείχε εγγυήσεις για την εσωτερική και εξωτερική ασφάλεια, υποστήριζε γενικά τη λατρεία των τοπικών θεών και προσέφερε την ιδιότητα του πολίτη και την πρόσβαση στις αγορές για να ανακουφίσει εκείνους τους οποίους είχε υποτάξει με τη βία. Οι Ρωμαίοι είχαν τόσο μεγάλη επιτυχία για να νομιμοποιήσουν την ηγεμονία – επιβολή τους καθώς μπορούσαν να αντέξουν οικονομικά με μια σχετικά μικρή στρατιωτική δύναμη, το μεγαλύτερο μέρος της οποίας αναπτύχθηκε στην περιφέρεια της αυτοκρατορίας, αντιμετωπίζοντας τους Πάρθους και τις γερμανικές φυλές. Κατά τη διάρκεια του

πρώτου αιώνα της ηγεμονίας της, η Ρώμη κυβέρνησε μια έκταση που εκτείνεται από τη Βρετανία στην Περσία με μέσο όρο είκοσι εννέα λεγεώνες, εκ των οποίων κάθε μία αποτελούνταν από περίπου 6.000 άνδρες. Οι Βρετανοί κατέληξαν σε παρόμοιο άθλο. Στο αποκορύφωμα της αυτοκρατορίας τους, στο τέλος του δέκατου ένατου αιώνα, διατηρούσαν αποικίες σε έξι ηπείρους με στρατό 250.000 ανδρών συμπληρωμένο από τοπικές δυνάμεις, κυρίως Ινδούς.

Η νομιμοποίηση της ηγεμονίας απαιτεί κάτι παραπάνω από το μύθο. Για να εξασφαλίσουν και να διατηρήσουν την εθελοντική συμμόρφωση των συμμάχων ή των υποκειμένων, οι ηγεμόνες πρέπει να συμπεριφέρονται με τρόπο συμβατό με τους ισχυρισμούς τους και τις αξίες τους. Πρέπει να παραιτηθούν από βραχυπρόθεσμα κέρδη που απειλούν τη μακροπρόθεσμη σταθερότητα και την επιβίωση της συμμαχίας ή της αυτοκρατορίας τους. Όλοι οι ηγεμόνες υποκύπτουν περιοδικά στον πειρασμό να εκμεταλλευτούν το προνομιακό τους καθεστώς για εγωιστικούς σκοπούς. Ο Θουκυδίδης αντιλαμβάνεται αυτή την πολιτική αλήθεια και η αφήγησή του δείχνει ότι η κύρια αιτία της παρακμής της Αθήνας και της επακόλουθης ήττας ήταν η αποτυχία της να ασκήσει αυτοσυγκράτηση στις σχέσεις με τους συμμάχους.

Pax Britannica

Ο όρος Pax Britannica (λατινικά ο όρος British Peace), σύμφωνα με το Αγγλικό Λεξικό της Οξφόρδης (Oxford English Dictionary), σημαίνει την ειρήνη που επιβλήθηκε από τη βρετανική κυριαρχία. Με διαφορετικό τρόπο, η Pax Britannica ήταν ένα σύστημα βίας το οποίο, όπως θεωρούσαν οι υποστηρικτές και οι προπαγανδιστές του, μεταβίβασε τα οφέλη της ειρήνης. Η ειρήνη με σκοπό το κέρδος ήταν ένα τέτοιο όφελος και επιτάχυνε το κίνημα ελεύθερου εμπορίου. Οι ανθρωπιστικές εξελίξεις, η απόπειρα εξάλειψης της πειρατείας, της δουλείας και η διάδοση του χριστιανισμού και της εκπαίδευσης, προέρχονται επίσης από τη Pax. Η βρετανική αυτοκρατορία του δέκατου ένατου αιώνα βασιζόταν τόσο στην επίσημη χρήση της βίας όσο και στη ναυτική εμπορική ή βιομηχανική ηγεσία. Οι υψηλές

φιλοδοξίες των αποικιακών γραμματέων, των διοικητών και των προξένων για τη διατήρηση της Pax ή για την αύξηση της επιρροής της, ήταν ικανοποιητικές όσο ήταν πρόθυμη η συνεργασία των αυτοχθόνων ηγετών και των συμμαχικών κρατών (Gough, 1990).

Σύμφωνα με τους πιο αυστηρούς όρους του διεθνούς δικαίου, η ειρήνη αποτελεί τη φυσιολογική κατάσταση των σχέσεων στη διεθνή κοινωνία και για ένα μελετητή της ιστορίας της Βρετανικής Αυτοκρατορίας αυτό φαίνεται να είναι περίεργος ορισμός. Όπως εξήγησε ο Sir John Seeley στο έργο του *Expansion of England* (1883), οι προσθήκες που έγιναν στη Βρετανική Αυτοκρατορία του 18^{ου} αιώνα ήταν εξαγορές με κατάκτηση. Μέχρι το 1815 το Ηνωμένο Βασίλειο διέθετε μια παγκόσμια αυτοκρατορία βασισμένη σε συγκεκριμένα σημεία επικοινωνίας, ορισμένα από τα οποία είχαν προφανές εμπορικό πλεονέκτημα. Τα περισσότερα από αυτά τα «σημεία - κλειδιά», σύμφωνα με τον Λόρδο Castlereagh, έδωσαν στον κάτοχό τους στρατιωτικά πλεονεκτήματα και διατηρήθηκαν στην ειρήνη του 1815, προκειμένου να ασφαλίσουν τη βρετανική υπεροχή σε τέτοια απομακρυσμένα σημεία του πλανήτη, αλλά και πέρα από αυτά (Gough, 1990).

Έτσι, όταν η Βρετανία εντάχθηκε σε μια εκπληκτικά μακρά εποχή γενικής ευρωπαϊκής ειρήνης, η οποία διακόπηκε μόνο από τον Κριμαϊκό πόλεμο (ένοπλη σύγκρουση μεταξύ της Ρωσικής Αυτοκρατορίας και των συμμαχικών δυνάμεων της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, της Γαλλικής Αυτοκρατορίας, της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και του Βασιλείου της Σαρδηνίας) οι πολιτικοί όλο και περισσότερο ενδιαφέρονταν για τη μακροζωία αυτής της κατάστασης πραγμάτων. Μόνο αργότερα αντιλήφθηκαν την Pax ως βρετανική επιβολή.

Ο όρος Pax Britannica χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά δημοσίως στις 12 Ιουλίου του 1886 από τον Rt Hon Sir George Bowen κατά τη διάρκεια μιας συζήτησης για θέματα άμυνας στο Royal United Service Institute στο Whitehall του Λονδίνου. Η ευκαιρία ήταν μια δήλωση του J.C.R. Colomb, ενός συνταξιούχου

αξιωματικού του Βασιλικού Ναυτικού, ο οποίος τότε ήταν διατεθειμένος να εκλεγεί στο Αγγλικό κοινοβούλιο. Ο Colomb, ο Bowen και 20 άλλοι σχολιαστές εξέφρασαν την ανησυχία τους για το αν η Μεγάλη Βρετανία θα μπορούσε να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις που ανέκυπταν. Η ρητορική των παραπάνω δεν έθετε σαν ζήτημα το πόλεμο. Ήταν για την προστασία του κράτους και των ευθυνών πάνω και πέρα από τις θάλασσες. Μεταξύ αυτών των ευθυνών ήταν η διασφάλιση των κυρίαρχων εδαφών, η προστασία του θαλάσσιου εμπορίου και η εκπλήρωση των διαφόρων υποχρεώσεων του βρετανικού λαού (Gough, 1990).

Τη δεκαετία του 1880 η Βρετανία βρισκόταν μόνη της, σε αυτό που ορισμένοι αποκαλούσαν «*υπέροχη απομόνωση*». Ωστόσο, η παγκόσμια δύναμη της Βρετανίας εξαρτιόταν από μια σειρά αξιωματικές αλήθειες: τους στενούς δεσμούς μεταξύ των αυτοδιοικούμενων αποικιών και των κυριαρχικών δυνάμεων, την επιδέξια ευημερία της ευρωπαϊκής ηπειρωτικής ισορροπίας (σε συνδυασμό με την αρπακτική διπλωματία και τις προξενικές υπηρεσίες) και ένα ευχάριστο *modus vivendi* με τις ΗΠΑ. Η βρετανική εξουσία βασιζόταν επίσης σε συμμαχίες με ορισμένα νέα κράτη. Η βρετανική επιρροή στις αρχές του 19^{ου} αιώνα συνέβαλε στην ελληνική ανεξαρτησία από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και προσέφερε ασφάλεια στα νέα έθνη της Λατινικής Αμερικής από την παρέμβαση της Ισπανίας. Ωστόσο, ακόμη και τότε η βρετανική υπεροχή δεν ήταν ποτέ καθολική. Οι Βρετανοί αντιλαμβάνονταν καθημερινά τους περιορισμούς της εξουσίας τους και την αδυναμία τους να παρεμβαίνουν σε κάθε περίπτωση. Επιπλέον, η διώρυγα του Σουέζ είχε τροποποιήσει τη βρετανική στρατηγική σκέψη με αξιόλογους τρόπους, και οδήγησε σε περαιτέρω εδαφικές υποχρεώσεις και εμπορικές συναλλαγές στην Εγγύς Ανατολή και οδήγησε σε αυξημένες δεσμεύσεις της Βρετανίας στην Ασία, στον Ινδικό Ωκεανό και στις θάλασσες της Κίνας. Επιπλέον, η κατασκευή των σιδηροδρόμων - στο Καναδά, τις ΗΠΑ, τη Σιβηρία, την Ανατολική Ευρώπη και αλλού - άλλαξε τον χαρακτήρα και την ταχύτητα της στρατιωτικής εξάπλωσης και προκάλεσε, ακόμη και ανατρέποντας τη, τη βρετανική υπεροχή στις θάλασσες.

Ο Sir George Ferguson Bowen, ενσωμάτωσε αυτή τη σχέση ανάμεσα στον κλασικό κόσμο και την ύστερη βικτοριανή εποχή (Gough, 1990). Ο Ιρλανδός γεννήθηκε και εκπαιδεύτηκε στο Trinity College του Δουβλίνου, στο Brasenose College, στην Οξφόρδη και στο Lincoln's Inn, στην Κέρκυρα, στα Ιόνια Νησιά. Διετέλεσε επίσης πρόεδρος του Πανεπιστημίου της Κέρκυρας και αφιέρωσε τον ελεύθερο χρόνο του σε κλασικές σπουδές. Σε αυτόν η Βρετανική Αυτοκρατορία και η ελληνική παράδοση είχαν πολλά κοινά. Όπως και πολλοί αποικιακοί κυβερνήτες, εκπαιδεύτηκε στην ελληνική και τη λατινική και την αρχαία ιστορία και εκπαιδεύτηκε σε ένα δημόσιο σχολείο που με τον δικό του τρόπο ήταν ένα λίκνο αυτοκρατορίας. Είχε 30 χρόνια αποικιοκρατικής υπηρεσίας και επέστρεψε στην Αγγλία το 1885, εγκαίρως για να συμμετάσχει στην τελευταία φάση της αναθεώρησης της Επιτροπής του Carnarvon για την άμυνα των βρετανικών κατοχών στο εξωτερικό (Gough, 1990).

Στη δεκαετία του 1880, ο Bowen κατατάχθηκε στην ειδική αρχή για τα αποικιακά ζητήματα. Ο Bowen εξέφρασε ανησυχίες για την ασφάλεια της Αυτοκρατορίας όταν ενημερώθηκε για το κείμενο του Colomb. Οι τοπικές ναυτικές δυνάμεις χρειάζονται για την τοπική άμυνα, είπε, ενώ οι αυτοκρατορικές ναυτικές δυνάμεις έπρεπε να φυλάσσουν την ανοικτή θάλασσα. Στον τρόπο σκέψης του, οι αυτοδιοικούμενες αποικίες θα έπρεπε να έχουν μια φωνή στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής της αυτοκρατορίας. Στη συνέχεια, είπε, σε όρους που θυμίζουν και αναπολούν μια Pax Romana: «*Πρέπει λοιπόν να δούμε ότι η Pax Britannica υπερβαίνει κατά πολύ το τι ο Πλίνιος ονόμασε Imensa Romana Pads Majestas*». Ήλπιζε να δει όχι μόνο μια αυτοκρατορική ένωση αλλά και μια συνάφεια και σύνδεση με την αγγλόφωνη Αμερικανική Δημοκρατία. Η μεγαλύτερη ένωση θα επέτρεπε, όπως είπε, «*να εγγυηθεί την ειρήνη και την ευημερία ολόκληρου του κόσμου*» (Gough, 1990).

Από την πρώτη έκφραση του Bowen αυξήθηκε η αξία του όρου Pax Britannica. Ο Joseph Chamberlain, βουλευτής, το χρησιμοποίησε σε ομιλία του το 1893 για να δείξει τα ευεργετικά αποτελέσματα της βρετανικής κυριαρχίας στην Ινδία.

Ο Proconsuls Curzon, ο Cromer και ο Milner το περιέγραψαν και ο Rudyard Kipling κράτησε την έμπνευση ζωντανή. Ο ποιητής Alfred Austin ανέφερε τον όρο στα ποιήματά του. Ο ποιητής περιέγραψε το Pax Britannica ως κάτι ανάλογο με τη δύναμη της Ρώμης. Μια παγκόσμια ειρήνη και αυτοκρατορία αποτελούσε το υψηλότερο αντικείμενο των νέων Ρωμαίων (Gough, 1990).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

1. Η θεωρία της ηγεμονίας: ιστορικές, πολιτικές και διεθνολογικές διαστάσεις

1.1 Η ηγεμονία

«Η έννοια της ηγεμονίας εξαρτάται συχνά από τα μάτια του θεατή» (Jesse et al., 2012,).

«Όπως βλέπουμε λοιπόν, η έννοια της ηγεμονίας δεν φαίνεται να είναι μια μοναδική θεωρία, αλλά ως ένας όρος που χρησιμοποιείται με αντίθετους τρόπους στην παγκόσμια πολιτική σκηνή» (Worth, 2015).

«Η σημερινή κατάσταση περί «ηγεμονικής συζήτησης» είναι, τουλάχιστον, σύγχυση» (Clark, 2009).

Σύμφωνα με το *Oxford Bibliographies*, η ηγεμονία προέρχεται από το ελληνικό λεξιλόγιο και σημαίνει ηγεσία και κυριαρχία. Στις διεθνείς σχέσεις, η ηγεμονία αναφέρεται στην ικανότητα κάποιου να διαμορφώσει το διεθνές σύστημα με καταναγκαστικά και μη καταναγκαστικά μέσα (Norrlöf, 2015). Το Αγγλικό Λεξικό της Οξφόρδης (*Oxford English Dictionary*) ορίζει την ηγεμονία με τον ακόλουθο τρόπο: «Ηγεσία, κυριαρχία, υπεροχή. Ειδικά η ηγεσία ή η κυρίαρχη εξουσία ενός κράτους, μιας συμμαχίας ή μιας ένωσης έναντι άλλων».

Όπως προκύπτει από τους ορισμούς αυτούς, η ηγεμονία εμπεριέχει τόσο τη δύναμη όσο και την άσκηση ηγεσίας. Το τελευταίο χαρακτηριστικό της ηγεμονίας εκφράζεται στον ορισμό που παρέχεται από το βιβλίο *The International Studies Encyclopedia*:

«Η έννοια της ηγεμονίας αναφέρεται στη διεθνή ηγεσία από ένα πολιτικό θέμα, είτε είναι ένα κράτος είτε ένα «ιστορικό μπλοκ» συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων, όπου η αναπαραγωγή της κυριαρχίας περιλαμβάνει την εγγραφή άλλων, πιο αδύναμων, λιγότερο ισχυρών ομάδων (κρατών / τάξεων) που συνίστανται σε ποικίλους βαθμούς συναίνεσης, πειθούς και, κατά συνέπεια, πολιτικής νομιμότητας».

Το *Cambridge Dictionary* ορίζει την ηγεμονία ως «η θέση του να είσαι ο ισχυρότερος και ως εκ τούτου ικανός να ελέγχεις και τους άλλους». Αυτός ο ορισμός τονίζει την έννοια της ηγεμονίας με το να περιλαμβάνει τη δύναμη, ενώ ταυτόχρονα υποθέτει ότι αυτό συνεπάγεται αυτόματα την ικανότητα του ηγεμόνα να ασκεί έλεγχο, πάνω στους άλλους. Με αυτόν τον τρόπο, η ηγεμονία περιλαμβάνει μια σχέση μεταξύ μελών, είτε πρόκειται για ανθρώπους είτε για πολιτείες. Αυτή η πτυχή της ηγεμονίας, είναι σημαντική για όσους θεωρούν την ηγεμονία ως άσκηση κάποιας μορφής ηγεσίας. Αυτή η ηγεσία μπορεί να είναι συναινετική ή δεσπόμενη, αλλά το σημαντικό σημείο είναι η αντίληψη ότι η ηγεμονία συνεπάγεται μια σχέση μεταξύ μιας κυρίαρχης πολιτείας ή μιας κοινωνικής ομάδας και άλλων.

Ο Ian Clark (2011), ακολουθώντας τον Howard Lentner (2006), υποστηρίζει ότι η συζήτηση για την ηγεμονία επικεντρώνεται σε μεγάλο βαθμό γύρω από δύο βασικές έννοιες: τη κυριαρχία και την ηγεσία. Εκείνοι που δίνουν μεγαλύτερο βάρος και δίνουν έμφαση στη κυριαρχία συνδέουν σε μεγάλο βαθμό την ηγεμονία με την ικανότητα επικράτησης, ενώ όσοι τονίζουν τη διάσταση της ηγεσίας υποστηρίζουν ότι αυτό είναι μια ανεπαρκής βάση για την κατανόηση της έννοιας της ηγεμονίας.

1.2 Ρεαλισμός και ηγεμονία

Δεν υπάρχει μονολιθική θεωρία του ρεαλισμού. Αντίθετα, υπάρχουν διάφορες οικογένειες ρεαλιστικών θεωριών (Dunne and Schmidt, 2017). Παρ'όλα αυτά, παρά τις κάποιες εξαιρέσεις, οι ρεαλιστές γενικά ορίζουν την ηγεμονία ως προς την πρώτη, συντριπτική δύναμη και, δεύτερον, την ικανότητα να χρησιμοποιούν αυτήν την εξουσία για να κυριαρχήσουν στους άλλους.

Στο τέλος, ωστόσο, η κυρίαρχη τάση μεταξύ των ρεαλιστών είναι να εξισώσει την ηγεμονία με τη συντριπτική υλική δύναμη. Ωστόσο, η εξίσωση της ηγεμονίας με την υπεροχή της εξουσίας είναι προβληματική επειδή η δύναμη είναι επίσης ένας αμφισβητούμενος όρος. Αυτό ωστόσο δεν έχει εμποδίσει τους ρεαλιστές από το να επισημαίνουν την ισχυρότερη κατάσταση στο διεθνές σύστημα ως ηγεμονία. Εδώ, ο

ηγεμόνας αναγνωρίζεται ως το κράτος που διαθέτει εξαιρετικά ανώτερες υλικές ικανότητες, συμπεριλαμβανομένης της στρατιωτικής, οικονομικής και ενίοτε διπλωματικής ή άλλης εξουσίας.

Η δύναμη, σύμφωνα με αυτή την άποψη, είναι συνώνυμη των δυνατοτήτων, και οι δυνατότητες ενός κράτους δεν αντιπροσωπεύουν τίποτα περισσότερο από το συνολικό άθροισμα ορισμένων χαλαρά προσδιορισμένων εθνικών χαρακτηριστικών, όπως το "μέγεθος του πληθυσμού και της επικράτειας, τη περιουσία, την οικονομική δυνατότητα, τη πολιτική σταθερότητα και επάρκεια (Waltz, 1979).

Επειδή οι ρεαλιστές πιστεύουν ότι η βίαιη σύγκρουση είναι πάντα μια πιθανότητα στο άναρχο διεθνές σύστημα, η στρατιωτική δύναμη θεωρείται το πιο σημαντικό θεμέλιο της ηγεμονίας. Ο Barry Posen, για παράδειγμα, υποστηρίζει ότι η κυριαρχία των Ηνωμένων Πολιτειών της θάλασσας, του διαστήματος και του αέρα - παρέχει το στρατιωτικό υπόβαθρο της ηγεμονίας των ΗΠΑ (Posen 2003). Για το Posen, η στρατιωτική ισχύς της αμερικανικής ηγεμονίας είναι βαθιά εδραιωμένη και επομένως πιθανό να διαρκέσει για το εγγύς μέλλον.

Σε στενή σχέση με την ιδέα ότι η ηγεμονία συνεπάγεται τη συγκέντρωση των υλικών δυνατοτήτων σε μια κατάσταση είναι η ιδέα ότι αυτή η πρωταρχική κατάσταση είναι σε θέση να κυριαρχήσει σε όλες τις υποδεέστερες πολιτείες (Levy and Thompson, 2005). Ο Mearsheimer, για παράδειγμα, ορίζει μια ηγεμονία ως *«μια κατάσταση τόσο ισχυρή που κυριαρχεί σε όλα τα άλλα κράτη στο σύστημα»*. Η ηγεμονία, για τον Mearsheimer *«σημαίνει κυριαρχία του συστήματος, το οποίο συνήθως ερμηνεύεται ότι σημαίνει όλο τον κόσμο»* (Mearsheimer, 2001).

Με αυτόν τον ορισμό, μπορούμε να αρχίσουμε να βλέπουμε πώς η ηγεμονία θεωρείται λιγότερο ως χαρακτηριστικό ενός ενιαίου κράτους και περισσότερο ιδιότητα αυτού που ονομάζεται διεθνές σύστημα. Αυτό φαίνεται καθαρά στο έργο του Robert Gilpin, ο οποίος θεωρεί την ηγεμονία ως μια ιδιαίτερη δομή που χαρακτηρίζει

περιοδικά το διεθνές σύστημα. Για τον Gilpin, υπάρχει μια ηγεμονική δομή όταν «ένα ισχυρό κράτος ελέγχει ή κυριαρχεί στις μικρότερες πολιτείες του συστήματος». Αυτό είναι ουσιαστικά ένας αυτοκρατορικός τύπος δομής που είναι λιγότερο αναρχικός και πιο ιεραρχικός. Ο Gilpin εξηγεί ότι «αυτός ο τύπος συστήματος ήταν στην πραγματικότητα περισσότερο διαδεδομένος, τουλάχιστον μέχρι τις σύγχρονες εποχές, και οι μελετητές των διεθνών σχέσεων έχουν εντοπίσει μια τάση για κάθε διεθνές σύστημα να εξελιχθεί προς την κατεύθυνση μιας καθολικής αυτοκρατορίας» (Gilpin, 1981).

Ο Christopher Layne συμφωνεί σε μεγάλο βαθμό με τον Gilpin και υποστηρίζει ότι «η ηγεμονία είναι διαρθρωτική αλλαγή, διότι εάν ένα κράτος επιτύχει ηγεμονία, το σύστημα παύει να είναι αναρχικό και γίνεται ιεραρχικό» (Layne, 2006). Ο Layne, ο οποίος είναι ένας νεοκλασικός ρεαλιστής, δηλώνει ότι υπάρχουν τέσσερα χαρακτηριστικά ηγεμονίας. Πρώτο, και σημαντικότερο, είναι ότι συνεπάγεται σκληρή δύναμη. Όπως και ο Mearsheimer, ο Layne υποστηρίζει ότι οι ηγεμόνες έχουν τον ισχυρότερο στρατό. Διαθέτουν επίσης οικονομική υπεροχή για να υποστηρίξουν τις στρατιωτικές ικανότητές τους. Δεύτερον, η ηγεμονία αφορά τις φιλοδοξίες της κυρίαρχης εξουσίας. Δηλαδή, «ένας ηγεμόνας ενεργεί με ενθουσιασμό για να δημιουργήσει μια σταθερή διεθνή τάξη που θα διασφαλίσει την ασφάλειά του, τα οικονομικά και ιδεολογικά του συμφέροντα». Τρίτον, «ηγεμονία εισάγει τη πολικότητα», διότι αν ένα κράτος (ο ηγεμόνας) έχει μεγαλύτερη ισχύ από το καθένα, το σύστημα εξ ορισμού είναι μονοπολικό. Third, “hegemony is about polarity,” because if one state (the hegemon) has more power than anyone else, the system is by definition unipolar. Τέλος, «η ηγεμονία εμπεριέχει τη βούληση». Ο Layne αναφέρει ότι «όχι μόνο ένας ηγεμόνας πρέπει να κατέχει συντριπτική δύναμη, πρέπει να ασκεί σκόπιμα αυτήν την εξουσία για να επιβάλει τη τάξη στο διεθνές σύστημα» (Layne, 2006).

Μέσα από την βιβλιογραφία του ρεαλισμού για την ηγεμονία, υπάρχει μια τάση η ηγεμονία να συγχέεται με την μονοπολικότητα. Τα μονοπολικά συστήματα είναι εξ

ορισμού αυτά με μόνο μια κυρίαρχη κατάσταση. Όπως εξηγεί ο William Wohlforth, «ο μονοπολισμός είναι μια δομή στην οποία οι δυνατότητες ενός κράτους είναι υπερβολικά μεγάλες για να αντισταθμιστούν». Σύμφωνα με τον Wohlforth, «όταν οι ικανότητες είναι τόσο συγκεντρωμένες, δημιουργείται μια δομή που είναι θεμελιωδώς διαφορετική από την πολυπολική (δομή που αποτελείται από τρεις ή περισσότερες ιδιαίτερα ισχυρές πολιτείες) ή διπολική (μια δομή που παράγεται όταν δύο κράτη είναι ουσιαστικά πιο ισχυρά από όλα τα άλλα)» (Wohlforth 1999).

Ενώ τα πολυπολικά και τα διπολικά συστήματα τυπικά χαρακτηρίζονται από ενεργό αντιστάθμισμα, τα μονοπολικά συστήματα, σύμφωνα με την Wohlforth, δεν παρουσιάζουν αντισταθμιστικό αποτέλεσμα. Στην πραγματικότητα, η παρουσία μιας μονοπολικής ή ηγεμονικής εξουσίας αποτελεί ένδειξη ότι, σε αντίθεση με την θεωρία της ρεαλιστικής ισορροπίας δυνάμεων, η εξισορρόπηση έχει ουσιαστικά αποτύχει. Οι Brooks και Wohlforth εξηγούν ότι «ο περιορισμός της εξισορρόπησης μπορεί να λειτουργήσει ως ένα κατώφλι ηγεμονίας ή μονοπολικής ισχύος». Και συνεχίζουν «όταν ένα κράτος περνάει αυτό το κατώφλι, όσο ισχυρότερη είναι η ηγετική κατάσταση και όσο πιο εδραιωμένη είναι η κυριαρχία της, τόσο πιο απίθανη και συνεπώς λιγότερο περιοριστική δυναμική είναι η αντιστάθμιση» (Brooks και Wohlforth, 2008).

Εκείνοι που εξισώνουν την ηγεμονία με τη μονοπολικότητα, υπογραμμίζουν ουσιαστικά τη συντριπτική διάσταση της υλικής δύναμης του ηγεμόνα και αγνοούν ή περιορίζουν την εκούσια άσκηση της ηγετικής συνιστώσας της έννοιας. Σύμφωνα με αυτή τη μορφή, η ηγεμονία και ο μονοπολισμός είναι βασικά συνώνυμες με την υπερισχύουσα δύναμη του υλικού. Ο ηγεμόνας και η μονοπολική εξουσία είναι μια κατάσταση με εξαιρετικά ανώτερες υλικές δυνατότητες.

Πολλοί θεωρητικοί που δεν ακολουθούν την ρεαλιστική θεωρία απορρίπτουν αυτή τη φόρμουλα. Αντ' αυτού, αυτοί οι θεωρητικοί κάνουν μια διάκριση μεταξύ ηγεμονίας και μονοπολισμού, θεωρώντας αυτές διαφορετικές έννοιες. Όπως εξηγεί η

Cornelia Beyer, «η ηγεμονία συνεπάγεται κάτι παραπάνω από το να έχεις απλώς την πρωταρχική δυνατότητα ύπαρξης, επιπρόσθετοι παράγοντες παίζουν επίσης ρόλο, όπως η ικανότητα άσκησης εξουσίας με βάση τις υλικές δυνατότητες και η ιδεολογική εξουσία, δηλαδή η ικανότητα αλλαγής συμπεριφοράς των άλλων επηρεάζοντας το σύστημα των πεποιθήσεών τους, τον τρόπο σκέψης τους, τη λογική τους» (Beyer, 2009).

Σύμφωνα με αυτή την εναλλακτική διατύπωση, *«η πολικότητα είναι μια περιγραφή της κατανομής της εξουσίας σε όλο το σύστημα, ενώ η ηγεμονία είναι το αποτέλεσμα μιας ενεργού προσπάθειας δημιουργίας και διατήρησης ενός συνόλου κανόνων»* (Fettweis, 2017). Ενώ ο μονοπολισμός χαρακτηρίζεται από ένα διεθνές σύστημα με μία κυρίαρχη δύναμη, η ηγεμονία συνεπάγεται την ενεργό άσκηση κάποιας μορφής ηγεσίας για την επίτευξη ορισμένων στόχων. Σύμφωνα με αυτή την ιδέα, είναι σίγουρα δυνατή η ύπαρξη ενός μονοπολικού συστήματος χωρίς να ασκεί κανείς ηγεμονία. Στην περίπτωση αυτή, θα υπήρχε μια μονοπολική δύναμη που παρ'όλα αυτά δεν ασκεί οποιαδήποτε ηγεσία ή επιρροή πάνω στα υποκείμενα κράτη στο διεθνές σύστημα (Wilkinson, 1999).

Η ρεαλιστική παραλλαγή της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας κάνει μια προσπάθεια να συνδυάσει τα διπλά συστατικά της ηγεμονίας, την υπεροχή της εξουσίας και την άσκηση της ηγεσίας. Ο David Lake υποστηρίζει ότι η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας δεν είναι μια ενιαία θεωρία, αλλά ένα ερευνητικό πρόγραμμα που αποτελείται από δύο, αναλυτικά διακριτές θεωρίες: τη θεωρία ηγεσίας και τη θεωρία ηγεμονίας (Lake, 1993). Το σημείο εκκίνησης της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας είναι η παρουσία ενός μόνο κυρίαρχου κράτους. Σύμφωνα με τον Robert Keohane, η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας *«ορίζει την ηγεμονία ως υπεροχή των υλικών πόρων»*. Προσδιορίζει τέσσερα σύνολα πόρων: *«οι ηγεμονικές δυνάμεις πρέπει να έχουν τον έλεγχο των πρώτων υλών, τον έλεγχο των πηγών κεφαλαίου, τον έλεγχο των αγορών και τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα στην παραγωγή αγαθών υψηλής αξίας»* (Keohane, 1984).

Εκτός από την υπεροχή της εξουσίας, η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας υποστηρίζει ότι ένας από τους ρόλους των ηγεμονιών, ιδιαίτερα των φιλελεύθερων ηγεμονιών όπως η Μεγάλη Βρετανία τον 19^ο αιώνα και οι Ηνωμένες Πολιτείες στο τελευταίο τμήμα του 20^{ου} αιώνα, είναι η διασφάλιση της διεθνούς τάξης με τη δημιουργία διεθνών θεσμών και κανόνων που διευκολύνουν τη διεθνή συνεργασία.

Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας είναι βασικά μια ρεαλιστική συνταγή για τον τρόπο επίτευξης της διεθνούς σταθερότητας σε ένα αναρχικό διεθνές σύστημα. Όπως εξηγεί ο Gilpin, *«σύμφωνα με τη θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας όπως αυτή αρχικά αναφέρθηκε από τον Charles Kindleberger, μια ανοικτή και φιλελεύθερη παγκόσμια οικονομία απαιτεί την ύπαρξη μιας ηγεμονικής ή δεσπόζουσας δύναμης»* (Gilpin, 1987). Ο ηγεμόνας, σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, παρέχει δημόσια αγαθά για να επιτύχει μια ανοιχτή, φιλελεύθερη οικονομική τάξη. Η δημιουργία καθεστώτων *«που ορίζονται ως δέσμες σιωπηρών ή ρητών αρχών, νορμών, κανόνων και διαδικασιών λήψης αποφάσεων γύρω από τις οποίες οι προσδοκίες των συμμετεχόντων συγκλίνουν σε ένα συγκεκριμένο τομέα των διεθνών σχέσεων»* είναι συνάρτηση της παρουσίας ενός ηγεμόνα που είναι διατεθειμένος να ενεργήσει με συλλογικό τρόπο (Krasner, 1983).

Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας, σύμφωνα με τον Keohane, *«θεωρεί ότι οι ηγεμονικές δομές της εξουσίας, κυριαρχούμενες από μία μόνο χώρα, συμβάλλουν περισσότερο στην ανάπτυξη ισχυρών διεθνών καθεστώτων των οποίων οι κανόνες είναι σχετικά ακριβείς και ακολουθούνται πιστά»* (Keohane, 1980). Η λειτουργία μιας φιλελεύθερης, ανοικτής οικονομικής τάξης εξαρτάται από την ύπαρξη ενός ηγεμόνα που είναι πρόθυμος να ασκήσει την απαραίτητη ηγεσία για να διατηρήσει το σύστημα.

Η φιλελεύθερη παραλλαγή της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας υπογραμμίζει τη σημασία μιας ηγεμονίας για την καθιέρωση μιας φιλελεύθερης οικονομικής τάξης. Όπως εξηγεί ο Gilpin, η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας

«υποστηρίζει ότι ένας συγκεκριμένος τύπος διεθνούς οικονομικής τάξης, φιλελεύθερος, δεν θα μπορούσε να ανθίσει και να φτάσει στην πλήρη ανάπτυξή του εκτός από την παρουσία μιας τέτοιας ηγεμονικής δύναμης» (Gilpin, 1987). Όταν η εξουσία της ηγεμονίας αρχίζει να διαβρώνεται, η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας προβλέπει ότι θα υπάρξει αντίστοιχη αποδυνάμωση της φιλελεύθερης οικονομικής τάξης.

Σύμφωνα με τη θεωρία, «η παρακμή των ηγεμονικών δομών της εξουσίας μπορεί να αναμένεται να προκαλέσει μείωση της ισχύος των αντίστοιχων διεθνών οικονομικών καθεστώτων» (Keohane, 1980). Αυτό είναι ένα σημείο που αμφισβητούν πολλοί φιλελεύθεροι επικριτές της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας. Ο Keohane, για παράδειγμα, πιστεύει ότι η συνεργασία και η διαιώνιση των διεθνών καθεστώτων είναι σίγουρα δυνατά μόλις μια ηγεμονία αναπόφευκτα αρχίσει να φθίνει – παρακμάζει. Η ηγεμονία είναι εξαιρετικά χρήσιμη για την καθιέρωση διεθνών καθεστώτων, αλλά δεν είναι απαραίτητη για τη συντήρησή τους μόλις δημιουργηθούν.

1.3 Φιλελευθερισμός και ηγεμονία

Οι πιο φιλελεύθερες θεωρίες της ηγεμονίας τονίζουν τον ιδιαίτερο τύπο ηγεσίας που ασκείται από τον ηγεμόνα. Οι φιλελεύθεροι δεν αποκλείουν εντελώς τη σημασία της κυρίαρχης δύναμης των υλικών, αλλά υποστηρίζουν ότι αυτό από μόνο του είναι ανεπαρκές για την κατανόηση της έννοιας της ηγεμονίας. Οι φιλελεύθεροι θεωρητικοί ενδιαφέρονται ως επί το πλείστο για τους μηχανισμούς και τις διαδικασίες μέσω των οποίων ασκείται η ηγεμονία. Αυτό συμβαίνει και με άλλες σχολές σκέψης, συμπεριλαμβανομένου του κονστρουκτιβισμού, του neo-Gramscianism και της Αγγλικής σχολής.

Στο σημαντικό έργο του, *After Hegemony*, ο φιλελεύθερος θεωρητικός Robert Keohane έκανε μια διάκριση μεταξύ του «*βασικού μοντέλου δύναμης*» και του «*μοντέλου ενεργοποίησης της δύναμης*» της ηγεμονίας. Βασιζόμενος στο έργο του

James G. March, ο Keohane όρισε το βασικό μοντέλο δύναμης της ηγεμονίας ως κατοχή ασυναγώνιστων απτών μέτρων δύναμης και το μοντέλο ενεργοποίησης δυνάμεων που περιλαμβάνει τόσο τις άφθονες δυνατότητες εξουσίας όσο και τη θέληση της άσκησης ηγεσίας.

Ο Keohane απορρίπτει τη μονοδιάστατη κατανόηση της ηγεμονίας ως κυρίαρχη υλική δύναμη για το προηγούμενο μοντέλο ενεργοποίησης της δύναμης που δίνει έμφαση τόσο στην κατοχή ασυναγώνιστων δυνατοτήτων όσο και στην προθυμία της άσκησης ηγεσίας. Η ηγεμονία, σύμφωνα με τον Keohane, *«ορίζεται ως μια κατάσταση στην οποία ένα κράτος είναι αρκετά ισχυρό για να διατηρήσει τους βασικούς κανόνες που διέπουν τις διακρατικές σχέσεις και είναι πρόθυμο να το πράξει»* (Keohane, 1984). Με την άσκηση ηγεσίας με αυτόν τον τρόπο, η ηγεμονία καθιερώνεται και εδραιώνεται λιγότερο από την κυριαρχία και περισσότερο από τη συναίνεση. Αυτό, για τους φιλελεύθερους θεωρητικούς, είναι μια πιο ανθεκτική και ισχυρή μορφή ηγεμονίας. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ο Keohane απορρίπτει τους ρεαλιστές που απλώς εξισώνουν την ηγεμονία με την κυριαρχία των υλικών.

Η ηγεμονία, για τον Keohane, *«σχετίζεται και συνδέεται με σύνθετους τρόπους συνεργασίας και με θεσμούς όπως τα διεθνή καθεστώτα»*. Υποστηρίζει ότι *«ο ηγεμόνας διαδραματίζει και έχει διακεκριμένο ρόλο, παρέχοντας στους εταίρους ηγετική θέση έναντι αμοιβής, αλλά όχι όπως σε μια αυτοκρατορική δύναμη. Δεν μπορεί να δημιουργήσει και να επιβάλει κανόνες χωρίς κάποιο βαθμό συναίνεσης από άλλα κράτη»* (Keohane, 1984).

Συνολικά, η ηγεμονία σύμφωνα με τον Keohane συνδέεται στενά με το υποπεδίο της πολιτικής οικονομίας, όπου η ηγεμονία συχνά αναφέρεται λιγότερο στη βίαιη εξουσία και κυριαρχία και περισσότερο στη συναίνεση και την πολιτική ηγεσία. Αυτή είναι βεβαίως η άποψη εκείνων που προσυπογράφουν τις φιλελεύθερες αντιλήψεις της ηγεμονίας. Η φιλελεύθερη ηγεμονία, σύμφωνα με τον John Ikenberry, *«αναφέρεται στη διακυβέρνηση που βασίζεται σε καθεστώς που έχει δημιουργηθεί*

από ένα ηγετικό κράτος». Συνεχίζει ότι «όπως η αυτοκρατορία, είναι μια μορφή ιεραρχικής τάξης - αντιθέτως, εγγέεται με φιλελεύθερα χαρακτηριστικά» (Ikenberry, 2011).

Ο Ikenberry υποστηρίζει ότι υπάρχουν τρία θεσμικά στοιχεία της φιλελεύθερης ηγεμονίας:

- Πρώτον, *«το ηγετικό κράτος υποστηρίζει και λειτουργεί μέσα σε ένα σύστημα διαπραγματευόμενων κανόνων και θεσμών»*,
- Δεύτερον *«το κυρίαρχο κράτος παρέχει μια σειρά δημόσιων αγαθών»* και
- Τρίτον, *«η ηγεμονική τάξη παρέχει κανάλια και δίκτυα για αμοιβαία επικοινωνία και επιρροή»* (Ikenberry, 2011).

Σύμφωνα με τον Ikenberry, *«σε μια φιλελεύθερη ηγεμονική τάξη, η τάξη δημιουργείται και διατηρείται μέσω της άσκησης εξουσίας από το ηγετικό κράτος, αλλά η εξουσία χρησιμοποιείται για να δημιουργήσει ένα σύστημα κανόνα που αδύναμα και δευτερογενή κράτη συμφωνούν να ενταχθούν»* (Ikenberry, 2011). Σε αντίθεση με τις ιεραρχικά οργανωμένες πολιτικές τάξεις βασισμένες σε προσταγές, όπου *«εδραιώνονται και εξαρτώνται οι σχέσεις μεταξύ του ηγετικού κράτους και των ασθενέστερων και δευτερογενών πολιτικών οντοτήτων που βρίσκονται γύρω από αυτό»*, η φιλελεύθερη ηγεμονική τάξη *«βασίζεται στα κοινά συμφέροντα και το κράτος δικαίου»* (Ikenberry, 2011).

Ο Ikenberry υποστηρίζει ότι η φιλελεύθερη ηγεμονική τάξη βασίζεται στη συναίνεση και χαρακτηρίζεται από έναν υψηλό βαθμό συνταγματισμού: *«δηλαδή, η κρατική εξουσία ενσωματώνεται σε ένα σύστημα κανόνων και θεσμών που συγκρατούν και περιορίζουν την άσκησή της. Τα κράτη εισέρχονται στη διεθνή τάξη από συμφέρον, ασκούν αυτοπεριορισμό και δεσμεύονται σε συμφωνημένους κανόνες και θεσμούς. Με αυτόν τον τρόπο, οι εντολές βασίζονται στη συναίνεση»* (Ikenberry, 2011).

Στην ουσία, γίνεται μια μεγάλη συμφωνία μεταξύ του ηγεμονικού κράτους και των δευτερογενών κρατών για τη δημιουργία μιας ελευθεριακής ηγεμονικής τάξης. Τα δευτερογενή κράτη συμφωνούν πρόθυμα να συμμετάσχουν στις εντολές του κυρίαρχου κράτους και αυτό συμφωνεί να θέσει όρια στην άσκηση της εξουσίας του (Ikenberry, 2002). Η εξουσία που ασκείται από τον ηγεμόνα βασίζεται στο κράτος δικαίου. Με αυτό τον τρόπο, ο Ikenberry υποστηρίζει ότι *«η πολιτική εξουσία μέσα σε αυτή τη τάξη απορρέει από το νομικο-συνταγματικό της θεμέλιο και όχι από τις ικανότητες εξουσίας»*. Έτσι, *«σε αυτή την περίπτωση, η ηγεμονία εκδηλώνεται ουσιαστικά ως καθοδηγητική ηγεσία»* (Ikenberry, 2001). Αυτό, με τη σειρά του, βοηθά στη νόμιμη ηγεμονική φιλελεύθερη τάξη.

Ο Gilpin υποστηρίζει ότι *«η ηγεμονία ή η ηγεσία βασίζεται σε μια γενική πεποίθηση της νομιμότητά της που περιορίζεται ταυτόχρονα από την ανάγκη διατήρησής της. Άλλα κράτη αποδέχονται τον κανόνα του ηγεμόνα λόγω του κύρους και του καθεστώτος του στο διεθνές πολιτικό σύστημα»* (Gilpin, 1987). Για τον Ikenberry, η διατήρηση της φιλελεύθερης διεθνούς τάξης, καθώς και η νομιμότητά της, εξαρτάται από την ηγεμονική τήρηση των κανόνων και των θεσμών που συνέβαλαν στη δημιουργία της.

Εκτός από την άσκηση ηγεμονικής εξουσίας μέσω κανόνων και θεσμών, που είναι το θεμέλιο της φιλελεύθερης ηγεμονικής τάξης, ο John Ikenberry και ο Charles Kurchan υποστηρίζουν ότι υπάρχουν άλλοι δύο τρόποι, εκτός από την άμεση αυτοκρατορική κυριαρχία, με την οποία ένα ηγεμονικό κράτος μπορεί να ασκήσει δύναμη και να αποκτήσουν τη συναίνεση άλλων κρατών. Ο πρώτος τρόπος είναι η *"χειραγώγηση των υλικών κινήτρων"* με τέτοιο τρόπο ώστε η συναίνεση να αποκτάται με εξαναγκασμό. Ο δεύτερος τρόπος είναι να *«αλλάξουμε τις ουσιαστικές πεποιθήσεις των ηγετών σε άλλα έθνη»*. Ο Ikenberry και ο Kurchan εξηγούν ότι *«ο ηγεμονικός έλεγχος αναδύεται όταν οι ξένες ελίτ αγοράζουν το όραμα της ηγεμονίας της διεθνούς τάξης και το δέχονται ως δικό τους - τους κανόνες και τους προσανατολισμούς αξίας που υποστηρίζει ο ηγεμόνας και δέχεται τους*

κανονιστικούς ισχυρισμούς του για τη φύση του διεθνούς συστήματος (Ikenberry και Kurchan, 1990). Προσδιορίζουν αυτόν τον δεύτερο τρόπο ως άσκηση εξουσίας μέσω της κοινωνικοποίησης. Όπως ισχυρίζονται, "η εξουσία ασκείται έτσι μέσω μιας διαδικασίας κοινωνικοποίησης στην οποία οι κανόνες και οι προσανατολισμοί αξίας των ηγετών στα δευτεροβάθμια κράτη αλλάζουν και αντικατοπτρίζουν περισσότερο εκείνους του κυρίαρχου κράτους" (Ikenberry και Kurchan, 1990).

Σε αντίθεση με τις εξαναγκαστικές μορφές ηγεμονίας που βασίζονται αποκλειστικά στους ισχυρούς και παντοδύναμους υλικούς πόρους του ηγεμόνα και στην ικανότητα εξαναγκασμού άλλων, η ηγεμονία μέσω της κοινωνικοποίησης δίνει τη δυνατότητα στον ηγεμόνα να κερδίσει της συγκατάθεση των άλλων χωρίς τη χρήση καταναγκαστικής εξουσίας. Με αυτόν τον τρόπο, η ηγεμονία επιτυγχάνεται πιο φτηνά, καθώς άλλα κράτη συμφωνούν οικειοθελώς να συμμορφωθούν με τον ηγεμόνα βάσει κοινών συμφερόντων και αίσθησης νομιμότητας.

Ο Ikenberry και ο Kurchan *«θεωρούν την κοινωνικοποίηση ως μια διαδικασία μάθησης στην οποία οι νόρμες και τα ιδεώδη μεταδίδονται από το ένα μέρος στο άλλο»*. Σε σχέση με την ηγεμονική εξουσία, *«την θεωρούν ως τη διαδικασία μέσω της οποίας οι εθνικοί ηγέτες αποδέχονται τους κανόνες και τους αξιακούς προσανατολισμούς του ηγεμόνα και, ως εκ τούτου, κοινωνικοποιούνται στην κοινότητα που σχηματίστηκε από τον ηγεμόνα και άλλα έθνη που δέχονται την ηγετική του θέση»* (Ikenberry και Kurchan, 1990).

1.4 Ο neo-Gramscianism, ο κονστρουκτιβισμός, η αγγλική σχολή και η ηγεμονία

Η προσέγγιση της ηγεμονίας από τον neo-Gramscianism δέχεται επίσης την άποψη ότι η ηγεμονία είναι κάτι περισσότερο από απλή δύναμη και υλική κυριαρχία. Για τον Robert Cox, έναν από τους κορυφαίους του neo-Gramscianism, *«η κυριαρχία από ένα ισχυρό κράτος μπορεί να είναι μια αναγκαία αλλά όχι επαρκής συνθήκη ηγεμονίας»*. Σύμφωνα με τον Cox, η έννοια της ηγεμονίας *«βασίζεται σε μια συνεκτική*

σύνδεση ή προσαρμογή μεταξύ της υλικής εξουσίας, τη διαδεδομένη συλλογική εικόνα της παγκόσμιας τάξης (συμπεριλαμβανομένων ορισμένων κανόνων) και ένα σύνολο θεσμών που διαχειρίζονται την τάξη με μια ορισμένη εμφάνιση της καθολικότητας» (Cox, 1981).

Ο Cox συνδυάζει την υλική δύναμη, τις ιδέες και τους θεσμούς σε μια ολοκληρωμένη θεωρία της ηγεμονίας. Σε άμεση συσχέτιση με το έργο του Antonio Gramsci, ο Cox υποστηρίζει ότι η ηγεμονία ενσωματώνει δύο στοιχεία: τη δύναμη και τη συναίνεση. Έτσι, για τον Cox, η ηγεμονία δεν μπορεί να περιοριστεί στην κυριαρχία της καθαρής ύλης.

Η ηγεμονία για τον Cox «σημαίνει κυριαρχία ενός συγκεκριμένου είδους, όπου το κυρίαρχο κράτος δημιουργεί μια ιδεολογική τάξη που βασίζεται ιδεολογικά σε μια ευρεία συναίνεση, λειτουργώντας σύμφωνα με τις γενικές αρχές που εξασφαλίζουν στην πραγματικότητα τη συνεχιζόμενη υπεροχή του ηγετικού κράτους ή κρατών και κορυφαίων κοινωνικών τάξεων αλλά ταυτόχρονα προσφέρουν κάποιο μέτρο ή προοπτική ικανοποίησης των λιγότερο ισχυρών» (Cox, 1987).

Αν και παραδέχεται ότι ένα κυρίαρχο κράτος αποτελεί απαραίτητη συνιστώσα της ηγεμονίας, ο Cox και οι μαρξιστές γενικότερα, συμπεριλαμβανομένων των neo-Gramscianism, υπογραμμίζουν τη σημασία των κοινωνικών δυνάμεων που διαμορφώνονται από τη δημιουργία σχέσεων. Όπως γράφει ο Owen Worth, η ηγεμονία, σύμφωνα με τους όρους του Gramsci, «εμφανίζεται ως αποτέλεσμα μιας ταξικής πάλης μεταξύ των κυρίαρχων και των υποδεέστερων τάξεων στην κοινωνία, όπου οι πρώτες κυριαρχούν πάνω από τις “καρδιές και τα μυαλά” των δευτέρων μέσω της επιδίωξης συγκατάθεσης» (Worth, 2015).

Για τον Cox, «το πρόβλημα της ηγεμονίας υφίσταται σε τρία επίπεδα: (1) των κοινωνικών σχέσεων της παραγωγής, (2) τον κοινωνικό σχηματισμό και (3) τη δομή της παγκόσμιας τάξης» (Cox, 1982). Υποστηρίζει ότι οι ηγεμονικές και μη-ηγεμονικές

μορφές μπορούν να υπάρχουν σε κάθε ένα από τα τρία επίπεδα. Από τα τρία επίπεδα, ο Cox υποστηρίζει ότι η ηγεμονία στο επίπεδο της παγκόσμιας τάξης είναι πολύπλοκη επειδή ενσωματώνει και τα δύο άλλα επίπεδα.

Ο Cox υποστηρίζει πως μόνο η κυριαρχία, είναι μια ανεπαρκής βάση ηγεμονίας στο επίπεδο της παγκόσμιας τάξης. Εκτός από τη διακρατική βία, την οποία η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας αποδίδει στην παρουσία ενός κυρίαρχου κράτους, ο Cox υποστηρίζει ότι μια ηγεμονική αντίληψη της παγκόσμιας τάξης βασίζεται επίσης σε μια *«παγκόσμια κοινωνία πολιτών, δηλαδή σε έναν τρόπο δημιουργίας μια παγκόσμιας έκτασης που δημιουργεί δεσμούς μεταξύ των κοινωνικών τάξεων των διαφόρων χωρών»* (Cox, 1982).

Με αυτή την έννοια, είναι καθολικιστική και δεν βασίζεται αποκλειστικά στα στενά συμφέροντα ενός και μόνο κυρίαρχου κράτους. Αυτό, για τον Cox, είναι το νόημα της ηγεμονίας. *«Η προσωρινή καθολική σκέψη μιας συγκεκριμένης δομής εξουσίας, η οποία δεν θεωρείται ως κυριαρχία αλλά ως αναγκαία τάξη της φύσης»* (Cox, 1982).

Σύμφωνα με τον Cox, υπάρχουν τρεις προϋποθέσεις που καθιστούν δυνατή την ηγεμονία στο επίπεδο της παγκόσμιας τάξης: *«(1) ένας κυρίαρχος τρόπος παραγωγής παγκοσμίως, (2) ένα κυρίαρχο κράτος (ή πιθανώς μια κυρίαρχη ομάδα κρατών που ενεργούν από κοινού) που διατηρεί και διευκολύνει την επέκταση αυτού του τρόπου παραγωγής, και (3) μια κανονιστική και θεσμική συνιστώσα που καθορίζει τους γενικούς κανόνες συμπεριφοράς για τα κράτη και τις δυνάμεις της κοινωνίας των πολιτών που δρουν πέρα από τα κρατικά σύνορα - κανόνες που υποστηρίζουν επίσης τον κυρίαρχο τρόπο παραγωγής»* (Cox, 1982).

Θεωρώντας την ηγεμονία ως μια προσαρμογή ανάμεσα στην υλική εξουσία, τις ιδέες και τα θεσμικά όργανα, είναι δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να αντιληφθούμε ένα σύνολο παραγόντων υπεροχής του ενός έναντι του άλλου. Εντούτοις, είναι δυνατόν

να υποστηριχθεί ότι τα διεθνή θεσμικά όργανα και η διαδικασία θεσμοποίησης αποτελούν βασικά συστατικά neo-Gramscian αντίληψης της ηγεμονίας, ακόμη και αν παραδεχθούμε, όπως κάνει ο Cox, ότι η ηγεμονία δεν μπορεί να περιοριστεί στη θεσμική διάσταση.

Σε συμφωνία με τις φιλελεύθερες αντιλήψεις περί ηγεμονίας, ο Cox υποστηρίζει ότι οι διεθνείς οργανισμοί συμβάλλουν στην άμβλυση των συγκρούσεων και στη μείωση της ανάγκης προσφυγής σε βία. Βασικά, ενώ τα διεθνή θεσμικά όργανα ενσωματώνουν τα ουσιαστικά συμφέροντα της ηγεμονίας, επίσης, σύμφωνα με τον Cox, εκτελούν μια ιδεολογική λειτουργία δεδομένου ότι συμβάλλουν στη νομιμοποίηση των κανόνων της παγκόσμιας τάξης. Θεωρώντας τα συμφέροντά της ως καθολικά και όχι τοπικά, η ηγεμονία είναι πιο πιθανό να ενσωματώσει τα δευτερεύοντα – αδύναμα κράτη για να δεχθούν την υπάρχουσα τάξη και να την δεχθούν ως νόμιμη. Αυτό είναι το νόημα του Gramsci για την ηγεμονία.

Αναγνωρίζοντας ότι υπάρχει στενή σχέση μεταξύ της θεσμοποίησης και της ηγεμονίας, ο Cox υπογραμμίζει τη σημασία της ιδεολογίας για να συμβάλει στη διατήρηση της συναίνεσης με την ελάχιστη προσφυγή στη βία. Τα θεσμικά όργανα, καθώς και οι επίσημοι διεθνείς οργανισμοί, αποτελούν για τον Cox βασικό άξονα της κυβερνητικής στρατηγικής του ηγεμόνα. Ο Cox προσδιορίζει πέντε χαρακτηριστικά γνωρίσματα ενός διεθνούς οργανισμού που εκφράζουν τον ηγεμονικό του ρόλο (Cox, 1983):

1. ενσωματώνουν τους κανόνες που διευκολύνουν την επέκταση των ηγεμονικών παγκόσμιων εντολών,
2. είναι οι ίδιοι προϊόντα της ηγεμονικής παγκόσμιας τάξης,
3. νομιμοποιούν ιδεολογικά τους κανόνες της παγκόσμιας τάξης,
4. φέρνουν σε επαφή τις ελίτ από τις περιφερειακές χώρες και
5. απορροφούν τις αντι-ηγεμονικές ιδέες.

Ωστόσο, όσο και σημαντικά να είναι τα θεσμικά όργανα για τον Cox, υποστηρίζει ότι η ηγεμονία δεν μπορεί να περιοριστεί στη θεσμική διάσταση. Τα θεσμικά όργανα είναι μόνο ένας πυλώνας μιας ηγεμονικής τάξης και πρέπει να λαμβάνονται υπόψη μαζί με τις υλικές δυνατότητες και ιδέες.

Υπογραμμίζοντας τον ρόλο των ιδεών και αναγνωρίζοντας ότι ο κοινωνικός κόσμος αποτελείται τόσο από υλικές όσο και από ιδεατές δυνάμεις, οι κοινωνικές κονστρουκτιβιστικές αντιλήψεις της ηγεμονίας δεν είναι ανόμοιες με αυτές που παρουσιάζονται από τον Cox και τους νεο-Gramscians. Οι κονστρουκτιβιστές, ωστόσο, είναι πιο διατεθειμένοι να υπογραμμίσουν τις ιδεολογικές πτυχές της ηγεμονίας πάνω από τις υλικές. Ενώ οι περισσότεροι κονστρουκτιβιστές θαυμάζουν την υιοθέτηση του Gramsci από τον Cox, μια από τις κριτικές του Cox είναι ότι, τελικά, δεν εξυψώνει επαρκώς την ιδεολογική συνιστώσα της ηγεμονίας.

Σύμφωνα με τον Ted Hopf, η ανάλυση του Cox, ακόμη και αν παραδεχόταν την ιδεολογική διάσταση της θεσμοθέτησης, εξακολουθεί να είναι πολύ υλιστική υπό την έννοια ότι οι ιδέες εξακολουθούν να είναι εκδήλωση των πολιτικοοικονομικών συμφερόντων της κυρίαρχης εξουσίας. Ωστόσο, για το Hopf, η σημασία της αντίληψης της ηγεμονίας του Gramsci είναι ότι μας βοηθά να καταλάβουμε γιατί οι μάζες ακολουθούν και δέχονται μια δεδομένη τάξη (Hopf , 2013). Έτσι δεν είναι μόνο η ιδεολογία των ελίτ που έχει σημασία, αλλά και το πώς οι κυρίαρχες ιδέες διαχέονται προς τα κάτω και γίνονται αποδεκτές από το ευρύτερο κοινό. Αυτό είναι το νόημα του Gramsci με την κοινή λογική.

Αυτό που επιχειρεί να κάνει ο Hopf είναι να παράσχει μια «*νεο-Gramscian κονστρουκτιβιστική αναφορά της ηγεμονίας που αποκαθιστά την κοινή λογική σε έναν πιο κεντρικό θεωρητικό ρόλο, έναν ρόλο ως δομική μεταβλητή στην παγκόσμια πολιτική, παρόμοια με τη διανομή της υλικής δύναμης ή των εθνικών ταυτοτήτων*» (Hopf, 2013). Ο ίδιος το χαρακτηρίζει και το αναγνωρίζει ως κονστρουκτιβισμό κοινής λογικής, σκοπός του οποίου είναι να επαναφέρει τις μάζες στην παγκόσμια πολιτική.

Ο Horf υποστηρίζει ότι η ηγεμονική εξουσία ασκείται όταν οι κυρίαρχες ιδέες αγκαλιάζονται από τον λαό εν γένει. Γράφει ότι *«η ηγεμονική εξουσία μεγιστοποιείται στο βαθμό που οι ιδέες αυτές θεωρούνται δεδομένες από τον κυριαρχούμενο πληθυσμό»*. Εξηγεί ότι *«δεδομένα σίγουρα αλήθεια είναι αυτή που οι άνθρωποι υποθέτουν ότι είναι έτσι, χωρίς αμφισβήτηση της εμπειρικής ή κανονιστικής της ισχύος»* (Horf , 2013). Ο βαθμός στον οποίο υπάρχει διαφωνία μεταξύ των ιδεών που προωθούν οι ελίτ και της «κοινής λογικής» των μαζών αποτελεί βασικό δείκτη της άσκησης της ηγεμονίας. Σύμφωνα με τον Horf, *«η ηγεμονική εξουσία μεγιστοποιείται στο μέτρο εκείνο που οι ιδέες αυτές (εκείνες που προωθούν τα συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων) γίνονται αποδεκτές από τον κυριαρχούμενο πληθυσμό»*.

Ο Qingxin Ken Wang είναι ένας άλλος κονστρουκτιβιστής που μετατοπίζει το επίκεντρο των υλικών και ιδεολογικών συμφερόντων του κυρίαρχου κράτους στο μαζικό κοινό στα δευτεροβάθμια κράτη. Ο Wang επικροτεί τους κονστρουκτιβιστές για την προσοχή που δίνουν στην ιδεολογική διάσταση της ηγεμονίας, αλλά ισχυρίζεται ότι έχει δοθεί υπερβολική έμφαση στις ιδέες των κυρίαρχων ελίτ και όχι αρκετά στη μαζική κοινή γνώμη. Ο ηγεμόνας, υποστηρίζει ο Wang, συνεπάγεται κάτι περισσότερο από την απλή απόκτηση της συναίνεσης των ελίτ στα δευτεροβάθμια κράτη, αλλά και το μαζικό κοινό.

Σύμφωνα με τον Wang, οι κονστρουκτιβιστές θεωρούν την ηγεμονία ως *«έναν τύπο ιεραρχικής διεθνούς τάξης όπου το κυρίαρχο κράτος στο διεθνές σύστημα ασκεί διεθνή εξουσία έναντι των δευτερογενών κρατών»*. Επιπλέον, *«οι κονστρουκτιβιστές πιστεύουν ότι η ηγεμονία βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στη νομιμότητα της ηγεμονίας στα δευτεροβάθμια κράτη, η οποία συνεπάγεται την κατασκευή μιας δεσπόζουσας ταυτότητας των δευτερογενών κρατών με βάση τις ηγεμονικές ιδέες και τη διάδοση αυτών σε δευτερογενείς ελίτ»* (Wang, 2003).

Ενώ αναγνωρίζουμε ότι η έμφαση που δίνουν οι κονστρουκτιβιστές στην ιδεολογική διάσταση της ηγεμονίας είναι μια σημαντική βελτίωση σε σχέση με τις καθαρά υλικές προσεγγίσεις, ο Wang, όπως και ο Horf, πιστεύει ότι η στάση του μαζικού κοινού έναντι της ηγεμονίας αξίζει σοβαρής προσοχής. Δεν είναι μόνο οι ελίτ των δευτερογενών κρατών που έχουν σημασία, αλλά και η ικανότητά τους να κατευθύνουν τις μάζες να δεχθούν τις ηγεμονικές ιδέες. Διαπιστώνει ότι οι «υλικές και κανονιστικές δυνάμεις του ηγεμόνα μπορούν να βοηθήσουν να προκαλέσουν την κοινωνικοποίηση του μαζικού κοινού στα δευτερογενή κράτη με τις ηγεμονικές αντιλήψεις της παγκόσμιας τάξης, των κρατικών ταυτοτήτων και των υποκείμενων ιδεολογιών, οι οποίες με τη σειρά τους μπορούν να οδηγήσουν σε αλλαγές στις πολιτικές δομές δευτεροβάθμια κράτη, με τρόπους που συμβάλλουν στη διατήρηση της ηγεμονίας» (Wang, 2003). Αυτό φαίνεται να υφίσταται στη μεταπολεμική σχέση μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Ιαπωνίας.

Η προσέγγιση της Αγγλικής Σχολής στις διεθνείς σχέσεις υπογραμμίζει μια ακόμη πτυχή της ηγεμονίας: την κοινωνική αναγνώριση. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, η ηγεμονία δεν είναι ισοδύναμη με την κυρίαρχη υλική δύναμη. Δεν είναι μόνο ένα χαρακτηριστικό του κυρίαρχου κράτους. Μάλλον, όπως αναφέρει ο Ian Clark, «το καθεστώς που απονέμεται από άλλους και βασίζεται στην αναγνώρισή τους». Ο Clark ορίζει την ηγεμονία ως τη «θεσμοθετημένη πρακτική ειδικών δικαιωμάτων και ευθυνών που παρέχεται σε ένα κράτος με τους πόρους να ηγηθεί» (Clark, 2009).

Κατά την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας της Αγγλικής Σχολής, ο Clark διαπιστώνει ότι υπήρξε μια γενική απροθυμία των μελών της να εμπλακούν – πραγματευτούν την έννοια της ηγεμονίας. Πράγματι, η ίδια η ιδέα μιας ηγεμονικής ή ιεραρχικής τάξης θεωρήθηκε από την Αγγλική Σχολή ως απειλή για την ύπαρξη μιας κοινωνίας κρατών και συνεπώς τη δέσμευσή τους για ισορροπία και ισοζύγιο εξουσίας. Ωστόσο, δεδομένης της υπεροχής των Ηνωμένων Πολιτειών από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, ο Clark υποστηρίζει ότι είναι απαραίτητο η Αγγλική Σχολή να

ασχοληθεί σοβαρά με την έννοια της ηγεμονίας στις διεθνείς σχέσεις. Διερωτάται κατά πόσο είναι δυνατόν η ηγεμονία να είναι συμβατή με τη διεθνή τάξη.

Βασιζόμενος στο έργο του Hedley Bull και άλλων, ο Clark προτείνει να θεωρήσουμε την ηγεμονία ως θεσμό της διεθνούς κοινωνίας. Το βιβλίο του *Hegemony in International Society* αποσκοπεί στο να διερευνήσει τον ρόλο της διεθνούς νομιμότητας σε ένα πλαίσιο, όχι σε ισορροπία, αλλά με σημαντική συγκέντρωση και υπεροχή της υλικής δύναμης. Ο βασικός ισχυρισμός του Clark είναι ότι *«αυτό προσεγγίζεται καλύτερα από εννοιολογικής άποψης μέσω της ηγεμονίας, και θεωρητικά θεωρώντας την ηγεμονία ως υποτιθέμενο θεσμό της διεθνούς κοινωνίας»* (Clark, 2011). Ο Clark διαπιστώνει ότι είναι δυνατόν η διεθνής τάξη να είναι συμβατή με μια συγκέντρωση εξουσίας σε έναν μέλος της. Ωστόσο, επιμένει ότι πρέπει να γίνει διάκριση ανάμεσα στην υπεροχή, όπως θεωρείται από την άποψη των υπερκείμενων υλικών πόρων, και την ηγεμονία ως άσκηση κάποιας μορφής νόμιμης ηγεσίας. Είναι ξεκάθαρο ότι η υπεροχή και η ηγεμονία είναι διαφορετικές έννοιες: *«η ηγεμονία είναι μια θεσμοθετημένη πρακτική, νόμιμη μέσα στη διεθνή κοινωνία, ενώ η πρωτοκαθεδρία δεν απεικονίζει τίποτα πέρα από την κατανομή της εξουσίας στην οποία ένα κράτος απολαμβάνει την κυριαρχία»* (Clark, 2011).

Είναι η κανονιστική συνιστώσα της ηγεμονίας που είναι κρίσιμη για τον Clark και πιστεύει ότι η Αγγλική Σχολή είναι δυνητικά χρήσιμη προς την κατεύθυνση αυτή. Ο Clark βασίζει το έργο του στην Αγγλική Σχολή, ιδιαίτερα στον Bull, που είναι αφιερωμένο στο θεσμό των μεγάλων δυνάμεων για τη διευκόλυνση της διεθνούς τάξης. Οι μεγάλες δυνάμεις ορίστηκαν όχι μόνο από την άποψη των υλικών δυνατοτήτων τους, αλλά και από τις ειδικές διευθυντικές λειτουργίες που εκτελούσαν ως ένα από τα βασικά θεσμικά όργανα της διεθνούς κοινότητας. Ακριβώς όπως οι μεγάλες δυνάμεις συνέβαλαν ώστε να καταστήσουν την αναρχία συμβατή με τη διεθνή κοινωνία, ο Clark, κατ'επέκταση, βρίσκει να ισχύει αυτό και με τον θεσμό της ηγεμονίας.

Για τον Clark, «αυτή η θεσμική διάσταση σηματοδοτεί ένα σαφή διαχωρισμό μεταξύ ηγεμονίας και υπεροχής. Η ηγεμονία είναι μια θεσμοθετημένη πρακτική, νομιμοποιημένη εντός της διεθνούς κοινωνίας, ενώ η υπεροχή δεν απεικονίζει τίποτα πέρα από μια κατανομή εξουσίας στην οποία ένα κράτος απολαμβάνει την κυριαρχία» (Clark, 2011). Μόνο με την εννοιοποίηση της ηγεμονίας ως θεσμοθετημένης πρακτικής μπορεί, για τον Clark, να βοηθήσει την Αγγλική Σχολή να ξεπεράσει την πεποίθησή της ότι η ηγεμονία είναι ασυμβίβαστη με μια αναρχική κοινωνία. Με συλλογιστική αναλογία, ο Clark διαπιστώνει ότι ο θεσμός της ηγεμονίας λειτουργεί με τρόπο παρόμοιο με αυτόν των μεγάλων δυνάμεων. Ακριβώς όπως οι ειδικοί ρόλοι, οι λειτουργίες, οι ευθύνες και το καθεστώς παραχωρείται στις μεγάλες δυνάμεις, ο Clark ισχυρίζεται ότι το ίδιο ισχύει και για τους ηγεμόνες. Αυτός είναι ένας από τους λόγους για τους οποίους υποστηρίζει ότι η κοινωνική αναγνώριση αποτελεί βασικό στοιχείο της ηγεμονίας. Ο θεσμός των μεγάλων δυνάμεων δεν περιοριζόταν σε ένα σύνολο υλικών περιουσιακών στοιχείων, αλλά στηριζόταν σε ένα κοινό κανονιστικό πλαίσιο στο οποίο άλλοι παραχώρησαν status και αναγνώριση σε όσους άσκησαν κάποια διαχειριστική λειτουργία στη διεθνή κοινωνία. Ο Clark εξηγεί ότι «αυτό που η ηγεμονία προσθέτει στην πρωτοκαθεδρία δεν είναι μόνο κάποια συμπληρωματική προσθήκη στους πόρους του ηγετικού κράτους, αλλά το κοινωνικό κεφάλαιο που απαιτείται για την επιδίωξη συλλογικών συμφερόντων» (Clark, 2011).

Όπως και στην περίπτωση του θεσμού των μεγάλων δυνάμεων, ο Clark υποστηρίζει ότι η νομιμότητα αποτελεί βασικό στοιχείο της ηγεμονίας. Επιβεβαιώνοντας ένα από τα βασικά του σημεία ότι η ηγεμονία δεν μπορεί απλώς να εκτιμηθεί από την άποψη της υλικής δύναμης από μόνη της. Έτσι, ο Clark υποστηρίζει ότι πρέπει να αξιολογηθεί εξίσου σημαντικά όσον αφορά τη διακριτή δυναμική νομιμότητας που υπάρχει μεταξύ της ηγεμονίας και των διάφορων περιφερειών της (Clark, 2011). Αυτό οδηγεί τον Clark να πραγματοποιήσει μια εκτενή εξέταση της διεθνούς νομιμότητας και πώς αυτή σχετίζεται με διαφορετικές θεσμικές μορφές ηγεμονίας.

Όπως αποδεικνύεται, η ηγεμονία είναι μια πολύπλευρη και σύνθετη έννοια. Σημαίνει διαφορετικά πράγματα σε διάφορους μελετητές. Οι διαφορετικές θεωρίες των διεθνών σχέσεων προσφέρουν ανταγωνιστικές αντιλήψεις για την ηγεμονία. Υπάρχουν, ωστόσο, μερικά κοινά θέματα που προκύπτουν.

Υπάρχουν δύο κύριες συνιστώσες της ηγεμονίας: η υπεροχή της εξουσίας και η άσκηση ηγεσίας. Ορισμένες θεωρίες ηγεμονίας απλά τονίζουν την επικρατούσα συνιστώσα εξουσίας της ηγεμονίας, ενώ οι περισσότερες θεωρίες τονίζουν, σε διαφορετικούς βαθμούς, και τα δύο συστατικά. Οι ρεαλιστικές θεωρίες της ηγεμονίας είναι πασίγνωστες για την τάση τους να συγχέουν την ηγεμονία με τη συντριπτική υλική δύναμη. Έτσι, υπάρχει η τάση να εξισωθεί ο μονοπολισμός με την ηγεμονία. Μια ηγεμονική ή μονοπολική εξουσία ορίζεται απλώς ως μια κατάσταση που διαθέτει εξαιρετικά ανώτερες υλικές δυνατότητες. Αυτό λέει πολύ λίγα για τον χαρακτήρα της ηγεσίας που ασκεί το κυρίαρχο κράτος. Αυτό που λείπει είναι η σχεσιακή πτυχή της ηγεμονίας. Αντίθετα, η ηγεμονία είναι απλώς ιδιοκτησία του κυρίαρχου κράτους.

Η ρεαλιστική θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας φέρνει πίσω στην εικόνα την ηγετική συνιστώσα της ηγεμονίας. Ενώ το σημείο εκκίνησης της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας είναι η ύπαρξη μιας ουσιαστικά συντριπτικής υλικής δύναμης, η ουσία της θεωρίας επικεντρώνεται στην ηγετική λειτουργία που παρέχει ο ηγεμόνας για να εγκαθιδρύσει και να διατηρήσει μια διεθνή τάξη. Έτσι, σε αντίθεση με ορισμένες ρεαλιστικές θεωρίες ηγεμονίας, οι οποίες υποθέτουν ότι η κυριαρχία είναι το κύριο πρότυπο συμπεριφοράς, η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας αφορά τον χαρακτήρα της ηγεσίας που ασκείται από τον ηγεμόνα. Αυτό συμβαίνει ιδιαίτερα με τις φιλελεύθερες εκδοχές της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας που υποστηρίζουν ότι οι φιλελεύθεροι ηγεμόνες ασκούν μια ιδιαίτερη μορφή ηγεσίας για να εξασφαλίσουν μια ανοιχτή, φιλελεύθερη οικονομική τάξη. Γενικότερα, οι φιλελεύθερες έννοιες της ηγεμονίας υποστηρίζουν ότι η έννοια δεν μπορεί να περιοριστεί σε υλικούς πόρους. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο οι φιλελεύθεροι θεωρητικοί, όπως ο Ikenberry, δίνουν μεγάλη προσοχή στις λειτουργίες ηγεσίας που

εκπληρώνουν οι επιτυχημένοι ηγεμόνες για την προαγωγή της φιλελεύθερης διεθνούς τάξης.

Η φιλελεύθερη ηγεμονία, σύμφωνα με τους φιλελεύθερους, βασίζεται περισσότερο στη συναίνεση παρά στον εξαναγκασμό. Σύμφωνα με τους φιλελεύθερους θεωρητικούς, η μορφή και ο χαρακτήρας της ηγεσίας που ασκεί ο ηγεμόνας κάνουν όλη τη διαφορά. Αυτό είναι ένα σημείο που οι περισσότερες θεωρίες της ηγεμονίας θα συμφωνούσαν.

Οι προσεγγίσεις των Neo-Gramscian, της κονστρουκτιβιστικής και της Αγγλικής Σχολής σχετικά με την ηγεμονία ενισχύουν τον τρόπο με τον οποίο ασκείται η ηγεμονία. Όλοι συμφωνούν ότι η ηγεμονία είναι λιγότερο χαρακτηριστικό του ίδιου του ηγεμόνα και περισσότερο της σχέσης μεταξύ του ηγεμόνα και των υποδεέστερων μελών της ομάδας. Αυτός είναι και πάλι ένας άλλος λόγος για τον οποίο υποστηρίζεται ότι η ηγεμονία δεν μπορεί να περιοριστεί μόνο στη συντριπτική υλική δύναμη. Μπορεί να είναι ένας απαραίτητος παράγοντας, αλλά όπως υποστηρίζουν ο Cox και άλλοι, δεν αποτελεί επαρκή προϋπόθεση για την κατανόηση της έννοιας της ηγεμονίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

2. Από την Αθηναϊκή Ηγεμονία στην Pax Britannica με ενδιάμεσο σταθμό την Pax Romana: Μία ιστορική περιγραφή των μεγάλων ηγεμονιών στην παγκόσμια ιστορία

2.1 Αθηναϊκή Ηγεμονία

Υπάρχουν εντυπωσιακές διαφορές μεταξύ της αρχαίας ελληνικής και της σύγχρονης αγγλικής αντίληψης της ηγεμονίας. Ο Θουκυδίδης έκανε διάκριση μεταξύ της ηγεμονίας και του Αρχής, όροι οι οποίοι σήμερα και οι δύο μεταφράζονται ως ηγεμονία (Meiggs, 1972, Strauss, 1991) Η Αρχή ήταν κάτι παρόμοιο με την έννοια του πολιτικού ελέγχου και αρχικά εφαρμόστηκε στις πόλεις-κράτη και αργότερα να κυβερνήσει ή να επηρεάσει άλλες πόλεις-κράτη. Οι Έλληνες του πέμπτου αιώνα μιλούσαν για τους κυρίαρχους πάνω στη θάλασσα και τη ξηρά - για να αναφερθούν στην Αθήνα και τη Σπάρτη, τους δύο μεγάλους αρχαίους της εποχής. Η Ηγεμονία άρχισε να συνδέεται με την αυτοκρατορία στη ρωμαϊκή εποχή, όπου μεταφράστηκε ως imperium.

Οι Αθηναίοι μετά από τους περσικούς πολέμους είχαν ένα εξαιρετικά ισχυρό πολεμικό ναυτικό το οποίο τους έδινε τη δυνατότητα να διαδραματίσουν ένα ηγετικό ρόλο και να εγκαθιδρύσουν μια συμμαχία, στην οποία πρωταγωνιστούσαν. Με το πέρασμα των ετών οι όροι τους οποίους επέβαλε η Αθήνα στους συμμάχους της γινόταν όλο και πιο σκληροί ενώ ο κυρίαρχος ρόλος της γινόταν ολοένα και πιο ξεκάθαρος. Με αυτό τον τρόπο δόθηκε η δυνατότητα στην Αθήνα να μεγεθύνει συνεχώς το πλούτο της με το εμπόριο και τη ναυτική τους πρωτοκαθεδρία και παντοδυναμία. Ο αυξανόμενος πλουτισμός έδινε τη δυνατότητα για την αγορά και τη κατασκευή νέων πλοίων που οδηγούσε σε ακόμα μεγαλύτερη δύναμη. Η ύπαρξη της αθηναϊκής αυτοκρατορίας εξασφάλιζε στην Αθηναϊκή πόλη δύναμη και ευημερία.

Το 478 π.Χ. αμέσως μετά τους Περσικούς Πολέμους σχηματίστηκε η Δηλιακή Συμμαχία. Η συμμαχία αυτή ήταν μια στρατιωτική αλλά και πολιτική ένωση 150 ελληνικών κρατών-πόλεων της αρχαίας Ελλάδας, κάτω από τη κηδεμονία της Αθήνας. Ουσιαστικά η ένωση αυτή βοήθουσε στη προετοιμασία μιας μελλοντικής επιδρομής, πιθανόν την εκδίκηση προς τους Πέρσες αλλά και την οργάνωση ενός τρόπου διανομής των λαφύρων.

Από το 478 έως το 461 π.Χ., δηλαδή τα πρώτα χρόνια της Δηλιακής Συμμαχίας οι επιτυχίες του Κίμωνα σε στρατιωτικό επίπεδο είχε σαν αποτέλεσμα την επιβολή της αθηναϊκής εξουσίας σε πολλές πόλεις – κράτη της συμμαχίας. Παρόλα αυτά τα επόμενα χρόνια η αντιπαλότητα με τη Σπάρτη οδήγησε σε ρήξη, η οποία είχε αντίθετη άποψη για τον Αθηναϊκό επεκτατισμό που πήρε σάρκα και οστά με τη μετακίνηση του συμμαχικού ταμείου από τη Δήλο στην Αθήνα (454 π.Χ.), τη δημιουργία κληρουχιών (από το 450 π.Χ.) και την επιβολή του νομίσματος, των μέτρων και των σταθμών της αθηναϊκής πόλης στους "συμμάχους" της (449 π.Χ.). Η δυσαρέσκεια που προκλήθηκε από την αθηναϊκή ηγεμονία και η απουσία του φόβου για ένα νέο περσικό πολέμου, οδήγησε μερικούς από τους συμμάχους της Δηλιακής Συμμαχίας να αποστατήσουν. Αυτό συνέβη αφού αν και οι συγκρούσεις με την Περσική αυτοκρατορία σταμάτησαν, οι σύμμαχοι της Αθήνας δεν συνέχιζαν να καταβάλουν παροχή χρημάτων ή πλοία. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τον 1^ο Πελοποννησιακό Πόλεμο, Αθήνας και Σπάρτης (και των συμμάχων της), μεταξύ 460 π.Χ και 445 π.Χ, με ανακωχή τριάντα ετών. Παρόλα αυτά, η διαρκώς διογκούμενη εχθρότητα μεταξύ Σπάρτης και Αθήνας οδήγησε δεκατέσσερα χρόνια μετά την ανακωχή, στο 2^ο Πελοποννησιακό Πόλεμο, ο οποίο διήρκεσε 27 χρόνια και είχε ως αποτέλεσμα τη πλήρη καταστροφή της αθηναϊκής δύναμης με ταυτόχρονη κατάλυση της Αθηναϊκής Ηγεμονίας και την ανάπτυξη και εγκαθίδρυση της σπαρτιατικής ηγεμονίας στην Ελλάδα.

2.2 Pax Romana

Η πρώτη ρωμαϊκή αυτοκρατορία (31 π.Χ. έως 180 π.Χ.), που μερικές φορές αναφέρεται ως η εποχή της Pax Romana κατέγραψε μια αξιοσημείωτη οικονομική πρόοδο, ιδιαίτερα στη Ρωμαϊκή Ιταλία. Η εποχή ξεκινά με τον κανόνα του Καίσαρα Αυγούστου (31 π.Χ. έως 14 μ.Χ.) και τελειώνει με αυτόν Μάρκου Αυρήλιου (161 έως 180) και περιλαμβάνει, μέχρι το τέλος της, τις διαδοχικές διοικήσεις των «πέντε μεγάλων αυτοκρατόρων», όπως αναφέρει ο ιστορικός Edward Gibbon (Temin, 2006). Ο Temin (2006) υπογραμμίζει ότι τόσο η αγορά εργασίας όσο και οι κεφαλαιαγορές λειτουργούσαν άψογα και οι τραπεζικές συναλλαγές και το εμπόριο μεγάλων αποστάσεων άκμασε κατά τη διάρκεια της Pax Romana. Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία εκτεινόταν από τη σύγχρονη Ισπανία στη σύγχρονη Συρία και από τη Βόρεια Αφρική στη βόρεια Αγγλία. Το κέντρο της ήταν πέντε μεγάλες πόλεις που βρίσκονται γύρω από τη Μεσόγειο. Η Αίγυπτος έγινε η κύρια πηγή σιτηρών για την πόλη της Ρώμης. Η Ισπανία έγινε η κύρια πηγή χρυσού και αργύρου για το νόμισμα της. Το βιοτικό επίπεδο στη Ρώμη, την κεντρική πόλη, που επιτεύχθηκε κατά τη διάρκεια της Pax Romana εκτιμάται ότι βρίσκεται στο επίπεδο της Ολλανδίας (ή Ισπανίας ή Ιταλίας) το 1700. Κατά κεφαλήν εισόδημα στη Ρώμη θεωρείται ότι ήταν περίπου διπλάσιο από τις επαρχίες της Αυτοκρατορίας (Temin, 2006).

2.2.1 Ο χαρακτήρας της Pax Romana

Στο αποκορύφωμά της η Pax Romana κάλυπτε μια περιοχή που εκτείνεται από τη βόρεια Βρετανία έως την ακτή της Αραβικής χερσονήσου και από τις ακτές της Ατλαντικού έως τον Ευφράτη ποταμό. Έχοντας έκταση περίπου τρία εκατομμύρια τετραγωνικά μίλια - συμπεριλαμβανομένης της Μεσογείου - και πληθυσμό μεγαλύτερο από εξήντα εκατομμύρια, η Pax Romana μπορεί να αντιπροσωπεύει την πιο ανθεκτική περίοδο σχετικής ειρήνης στην αρχαιότητα. Οι συγγραφείς, τόσο αρχαίοι όσο και σύγχρονοι, την έχουν επαινέσει για τα σημαντικά οφέλη που αποκόμισε στους κατοίκους της Αυτοκρατορίας. Υπό την προστασία της το εμπόριο και η διακίνηση αγαθών ευημερούσαν, η αστικοποίηση συνεχιζόταν γρήγορα, και το βιοτικό επίπεδο γενικά βελτιώθηκε. Η «Ρωμαϊκή Ειρήνη» χρησίμευσε ως αγωγός για

πολιτιστική και θρησκευτική σύνθεση, κοινωνική κινητικότητα και την ένταξη διαφόρων φυλών, την άνθηση των τεχνών, της βιοτεχνίας και των κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων και την υγιή διοίκηση των επαρχιών. Το 155 μ.Χ. ο *Αέλιος Αριστείδης* - ένας δημοφιλής Έλληνας ρήτορας - επαίνεσε την περιεκτικότητα της Pax Romana (Parchami, 2009).

Ο Αριστείδης ήταν μέλος της ελίτ και ήταν επίσης τυχερός στο ότι ήταν Ρωμαίος πολίτης. Έτσι, σε ποιο βαθμό τα συναισθήματά του αντανάκλουν την πραγματικότητα για τη «Ρωμαϊκή Ειρήνη»; Ήταν ο χαρακτήρας της Pax Romana περισσότερο ειρηνικός από τον πόλεμο ή περισσότερο πόλεμος παρά ειρήνη; Ποια ήταν η εμπειρία των υποκείμενων λαών, των βάρβαρων φυλών κατά μήκος των συνόρων της Ρώμης; Ποιοι ήταν οι κύριοι δικαιούχοι της Pax Romana; Πώς θα έπρεπε να δει κανείς τη ρωμαϊκή ειρήνη;

Η έννοια του pax βασίστηκε με δύο στενά συνδεδεμένες ιδεολογικές αρχές: την εσωτερική αρμονία και την ηγεμονία της Ρώμης έναντι άλλων εθνών. Υποστηρίχθηκε ότι ο εννοιολογισμός της ειρήνης της Ρώμης συνδέθηκε πάντοτε με τον πόλεμο - ιδιαίτερα έννοια της «ειρήνης μέσω της νίκης». Αποδείχθηκε περαιτέρω ότι ο Αύγουστος έθεσε τα θεμέλια της Pax Augusta και, κατ'επέκταση, της Pax Romana - τόσο της ιδεολογίας της «ρωμαϊκής ειρήνης» όσο και της κατάστασης της αυτοκρατορίας αποτελώντας σε μεγάλο βαθμό αντανάκλαση του αυτοκρατορικού καθεστώτος που ίδρυσε. Η νέα τάξη, *Principate*, είχε όλες τις παγίδες του συνταγματισμού, αλλά η αληθινή πηγή της εξουσίας του αυτοκράτορα ήταν η εξουσία που ασκούσε στις στρατιωτικές δυνάμεις της Ρώμης. Αν και ήταν αναμφισβήτητα μια ένοπλη ειρήνη, ο Αύγουστος κατάφερε να θέσει ένα τέλος σε έναν αιώνα εμφύλιου πολέμου και κατάφερε να ιδρύσει μια σταθερή ηγεμονική τάξη γύρω από τη Μεσόγειο. Ωστόσο, ακόμη και μια συνοπτική ματιά στην εποχή του Αυγούστου δείχνει ότι - αντίθετα με τους ισχυρισμούς των σύγχρονων συγγραφέων - η λεγόμενη Pax Augusta συνοδεύτηκε από ένα σειρά βίαιων στρατιωτικών εκστρατειών.

Οι κάτοικοι της αυτοκρατορίας μπορεί να γιόρτασαν το τέλος του εμφυλίου πολέμου, αλλά η φύλαξη των συνόρων, η καταπολέμηση των ανταρτών και των εξεγέρσεων παρέμεινε πραγματικότητα. Ήταν ο Αύγουστος που τελικά κατέπνιξε την Ιβηρική εξέγερση και ήταν υπό την ηγεσία του που η αυτοκρατορία είχε προσαρτήσει την Αίγυπτο καθώς και νέα εδάφη στα Βαλκάνια, την εδραίωση της κυριαρχίας της Ρώμης πάνω στις προσφάτως κατακτημένες επαρχίες, αλλά επίσης και τη μεγαλύτερη εδαφική επέκταση της αυτοκρατορίας (Parchami, 2009). Για μεγάλο μέρος της βασιλείας του Αυγούστου, οι στρατοί του κράτησαν την «ειρήνη» στα σύνορα. Ωστόσο, η ευθραυστότητα της Pax Augusta τονίστηκε επίσης από ένα ιδιαίτερα ενοχλητικό περιστατικό το 9 μ.Χ., όταν ο Quinctilius Varus και οι λεγεώνες του σφαγιάστηκαν στο δάσος Teutoburg από τον Arminius - ένα πολιτογραφημένο Ρωμαίο πολίτη, με τόπο γέννησης τη Γερμανία. Η αυτοκρατορία ξεπέρασε την καταιγίδα, αν και μετά από σχεδόν μια δεκαετία έντονης πολεμικής διαμάχης στη Γερμανία.

Βεβαίως, η ίδρυση της Pax, μετά από έναν αιώνα εσωτερικής αναταραχής και η αυτοκρατορική επέκταση, ήταν πάντα μια βαθμιαία και δύσκολη διαδικασία. Επομένως, θα ήταν παραπλανητικό να προσδιοριστεί η Pax Augusta ως σημείο αναφοράς για τη μέτρηση της ποιότητας και του χαρακτήρα της ρωμαϊκής Ειρήνης. Μπορούμε, ωστόσο, να ρωτήσουμε αν η αυτοκρατορία ήταν πιο ειρηνική με τους διαδόχους του Αυγούστου - ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της μέγιστης ακμής της Pax Romana το δεύτερο αιώνα (Parchami, 2009). Για την απάντηση στο ερώτημα αυτό μπορούμε πρώτα να στραφούμε προς τα έργα δύο συγγραφέων που έζησαν στο δεύτερο αιώνα το ρήτορα Αέλιο Αριστείδη και τον ιστορικό Φλώρο (Parchami, 2009). Ο Αριστείδης ήταν Ρωμαίος πολιτογραφημένος πολίτης - ένας Έλληνας που ζούσε σε ένα Ρωμαϊκό κόσμο. Το έργο του *Regarding Rome* ήταν μια εξύμνηση για την ευημερία και την ειρήνη της αυτοκρατορίας. Παρά την προφανή μεροληψία του, ο χαρακτηρισμός του Αριστείδη για τη Pax Romana αναφέρει πώς θα ήθελε το ρωμαϊκό κράτος να φαίνεται η ηγεμονική του ειρήνη από τους υπόλοιπους και τους απογόνους της.

Ο Αριστείδης και ο Φλώρος συμφωνούν ότι η Pax Romana δεν σήμανε το τέλος στις στρατιωτικές συγκρούσεις. Το επίμαχο σημείο είναι το σημείο στο οποίο διαφέρουν ως προς την έκταση και αντίκτυπο των συγκρούσεων. Για τον Αριστείδη, οι πόλεμοι ήταν πράγματα του παρελθόντος και οι αψιμαχίες των συνόρων είχαν ελάχιστες συνέπειες. Ο Φλώρος, ωστόσο, αναφέρει ότι η στρατιωτική βία συνέχισε να είναι χαρακτηριστικό της ζωής στην αυτοκρατορία: πόλεμοι διεξήχθησαν εναντίον γειτονικών βάρβαρων φυλών και παρακείμενων δυνάμεων, και οι Ρωμαίοι έπρεπε να αντιμετωπίσουν την εξέγερση των πρόσφατα κατακτηθέντων εδαφών καθώς και των εσωτερικών δυνάμεων που προσπάθησαν να αμφισβητήσουν την υπάρχουσα τάξη.

Η ασυμφωνία μεταξύ των αναφορών του Αριστείδη και του Φλωρού δημιουργεί το ερώτημα ποια από τις δύο αντιπροσωπεύει καλύτερα την Pax Romana; Για τον Αριστείδη, η αυτοκρατορία της Ρώμης ήταν συνώνυμη με τον «κόσμο», οπότε όταν μιλούσε για τη διαρκή ειρήνη, μιλούσε για την ειρήνη που επικρατούσε στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας (Parchami, 2009). Εκτός από την απουσία πολέμου, επαινούσε την ασφάλεια αυτής της εγγυημένης ειρήνης (Parchami, 2009). Αυτή η ασφάλεια προστάτευε τους ανθρώπους - τόσο σωματικά όσο και τη περιουσία τους από εξωτερικές επιθέσεις. Επιπλέον, η μείωση της πειρατείας και των ληστειών σήμαινε περισσότερη ασφάλεια για τους ταξιδιώτες και το εμπόριο από ό,τι σε οποιαδήποτε προηγούμενη χρονική στιγμή (Parchami, 2009). Τέλος, αλλά όχι το μόνο, η ρωμαϊκή κυριαρχία εμπόδισε τις στρατιωτικές συγκρούσεις, της αιωνόβιες διαμάχες μεταξύ των διαφόρων επαρχιών ή μεταξύ διαφορετικών κοινοτήτων σε μια ενιαία επαρχία. Δεν είναι λοιπόν περίεργο ότι ο Αριστείδης, και ομοϊδεάτες μέλη της επαρχιακής ελίτ, ήταν ευχαριστημένοι με τα διπλά οφέλη της Pax Romana, της τάξης και της ασφάλειας.

Αντίθετα, η ολιστική προσέγγιση του Φλωρού αντανakλά τις ευρύτερες πραγματικότητες της «Ρωμαϊκής Ειρήνης». Οι αναφορές του είναι ευαίσθητες στο γεγονός ότι ορισμένοι κάτοικοι της αυτοκρατορίας ήταν πιθανό να βιώνουν στρατιωτική βία κατά τη διάρκεια της ζωής τους - είτε με τη μορφή της εξέγερσης και

καταπίεσής της, των συνοριακών αψιμαχιών, ή μια ένοπλη πρόκληση της εξουσίας του αυτοκράτορα. Για πολλούς ανθρώπους, η Pax Romana σήμαινε την ελευθερία από τον συνεχή πόλεμο. Ωστόσο, ο ισχυρισμός ότι ο ρωμαϊκός κόσμος, στο σύνολό του, απολάμβανε αδιάκοπη ειρήνη ήταν μια υπερβολή - εν μέρει ένα προϊόν αυτοκρατορικής προπαγάνδας - και αυτό κατακρινόταν από τους πιο απαιτητικούς Ρωμαίους συγγραφείς, συμπεριλαμβανομένου του Φλώρο και Tacitus (Parchami, 2009).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

3. Η θεωρία της ηγεμονίας. Η πολιτική διάσταση: Από το Machiavelli έως τον Antonio Gramsci

3.1 Εισαγωγή

Ο Ιταλός κοινωνικός θεωρητικός, Antonio Gramsci, αναγνωρίζεται σήμερα ως ο μεγαλύτερος μαρξιστής στοχαστής από την εποχή του Karl Marx. Ενώ ο Μαρξ συνέγραψε πληθώρα βιβλίων, ο Gramsci δεν δημοσίευε ούτε ένα βιβλίο. Στη δεκαετία του 1930, όταν βρισκόταν σε άθλια κατάσταση στη φυλακή, εξέφρασε τις ιδέες. Οι ιδέες δημοσιεύτηκαν με τον τίτλο, Prison Notebooks. Οι ιδέες που είναι καταγεγραμμένες στο βιβλίο του, με επίκεντρο την έννοια της ηγεμονίας και της κυριαρχίας κέρδισαν μεγάλη συμπάρασταση μεταξύ των κοινωνικών θεωρητικών και των ιστορικών. Η αναγνώριση του επαναστατικού δυναμικού της αγροτιάς, για παράδειγμα, επηρέασε τις συζητήσεις εξάρτησης από την κεντρική περιφέρεια που χαρακτήρισαν πολλά από τα γραπτά του Gunder Frank, του Emmanuel Wallersten, του Samir Amin και άλλων. Η θεωρία του για την ηγεμονία και την κυριαρχία έχει αναγνωριστεί ευρέως ως απαραίτητο συμπλήρωμα του μαρξισμού.

Στη καθομιλουμένη, η λέξη κυριαρχία υποδηλώνει την υποταγή ή την άσκηση του απόλυτου ελέγχου είτε από ένα κράτος είτε από ένα άτομο. Αφετέρου, η ηγεμονία μεταφέρει έννοιες όπως η επιρροή, η υποστήριξη ή η ηγεσία. Ο Ιταλός κοινωνικός θεωρητικός, Antonio Gramsci, χρησιμοποιεί τους δύο όρους για να αναλύσει το δομή του ευρωπαϊκού αστικού κράτους της εποχής του. Για αυτόν, η συνοχή ενός τέτοιου κράτος πηγάζει από την πνευματική και πολιτισμική υπεροχή που ασκεί μέσω της χειραγώγησης της κοινωνίας των πολιτών. Με τη χρήση μέσων και διαδικασιών κοινωνικοποίησης όπως η εκκλησία, οικογένεια, τα σχολεία, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και άλλους μη κυβερνητικούς θεσμούς, το κράτος μεταδίδει και μεταβιβάζει τις δικές του αξίες και πεποιθήσεις στην κοινωνία, παρέχοντας έτσι μια πολιτιστική κατεύθυνση. Η ηγεμονία υπό αυτή την έννοια γίνεται κανόνας με

συγκατάθεση. Είναι παράλληλη με την υπεροχή δύναμης, αλλά μειώνει την ανάγκη για την εφαρμογή της.

Αντίθετα, η κυριαρχία είναι η υπεροχή που καθιερώνεται με τη βία και διατηρείται από το κράτος μέσω στρατιωτικών, πολιτικών, δικαστικών και φορολογικών συστημάτων. Σε αυτήν την περίπτωση, η κυριαρχία αποτελεί αντιπαράθεση της ηγεμονίας. Η ηγεμονία του κράτους στηρίζει μέρος της τελικής καταναγκαστικής εξουσίας, αλλά το νόμισμα της δύναμης υποτιμάται εάν πρέπει να εφαρμόζεται συνεχώς. Ένα κράτος επιδιώκει τον κανόνα με συναίνεση και προσπαθεί να εξασφαλίσει τη συνήθεια της συναίνεσης στην εξουσία του. Αυτό καθιστά τη νομιμότητα απαραίτητη για το κράτος.

Από τη στιγμή που ο Gramsci χρησιμοποιεί τις δύο έννοιες στο πλαίσιο του επαναστατικού μαρξισμού, ίσως είναι απαραίτητο να κάνουμε μια μικρή παρέκκλιση εδώ και να ερευνήσουμε τη σχέση μεταξύ Gramsci και Marx. Ο Marx εξέθεσε τις ιδέες του για επανάσταση κυρίως για τις βιομηχανικά προηγμένες χώρες της εποχής - δηλαδή τη Βρετανία, τη Γαλλία και τη Γερμανία. Στην πραγματικότητα, θα μπορούσε απλά να πει ότι η θεωρία της επανάστασης έχει σημασία μόνο για τον εκσυγχρονισμό του καπιταλισμού, που σαρώνει τους προ-καπιταλιστούς τρόπους παραγωγής και καθιστά το προλεταριάτο την κυρίαρχη τάξη στην κοινωνία.

Σύμφωνα με τον Μαρξ, η βάση της κοινωνικής τάξης αποτελείται και καθορίζεται από τις σχέσεις μεταξύ των τάξεων, που καθορίζει τις διάφορες εξουσίες ελέγχου των μέσων της παραγωγής, της διανομής και της ανταλλαγής. Προσδιορίζει τη πραγματική θέση που έχουν οι άνθρωποι στην κοινωνία. Αυτοί που ελέγχουν τη βάση αποτελούν μια άρχουσα τάξη και ως εκ τούτου ασκούν την κυριαρχία πάνω στην κοινωνία (Karl Marx, 1859). Από την άλλη, η «υπερδομή» που στηρίζεται πάνω στη βάση περιλαμβάνει όλους τους κοινωνικούς μηχανισμούς όπως τη γλώσσα, τη θρησκεία, τη παιδεία, το δίκαιο, την ιδεολογία, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα συνδικάτα, το στρατό και την ασφάλεια.

Αυτοί οι μηχανισμοί εκφράζουν, επιβάλλουν και εδραιώνουν τις σχέσεις της οικονομικής δύναμης που σχετίζεται με τις βάσεις που υποστηρίζει ο Μαρξ ότι υπάρχουν διάφοροι νομικοί, πολιτικοί και πολιτιστικοί θεσμοί με σκοπό την εξάπλωση των αξιών, των πεποιθήσεων και των συμφερόντων της κυρίαρχης τάξης και, ως εκ τούτου, τα εν λόγω θεσμικά όργανα διατηρούν το status quo. Για εκείνον, η βασική επαναστατική αλλαγή συμβαίνει στην κοινωνία μόνο με την αλλαγή στη βάση, δηλαδή τη μεταβίβαση της κυριότητας των μέσων παραγωγής. Οι διοικητικές, νομικές και πολιτικές αλλαγές που συμβαίνουν στην υπερδομή είναι επιφανειακές και δεν εξετάζουν το θεμελιώδες ζήτημα της κρατικής εξουσίας που βασίζεται στην οικονομία.

Η επανάσταση, δήλωσε ο Μαρξ, θα ήταν δυνατή μόνο όταν οι παραγωγικές δυνάμεις - οι εργαζόμενοι - αναπτύσσονται στο επίπεδο στο οποίο οι υπάρχουσες οι παραγωγικές σχέσεις δεν μπορούν πλέον να τις συγκρατήσουν ούτε να παρεμποδίσουν την περαιτέρω ανάπτυξή τους, καθιστώντας αναπόφευκτη μια προλεταριακή επανάσταση. Ο Μαρξ καταλήγει επισημαίνοντας ότι κατά την εξασφάλιση της κρίσης, όλοι οι καταπιεστικοί θεσμοί καταρρέουν και η ανθρώπινη απελευθέρωση καθίσταται δυνατή σε μια κατάσταση καθαρού κομμουνισμού.

Οι απόψεις του Gramsci για την κυριαρχία δεν είναι σε αντίθεση με εκείνες του Karl Marx. Όπου διαφωνεί μαζί του και όπου ο Μαρξ φαίνεται να έχει αποτύχει, είναι να δει το ρόλο της ηγεμονίας σε όλα αυτά. Ο Gramsci δεν προσυπογράφει την έννοια της ανθρώπινης ελευθερίας ανθρώπου ως απλή αναπόφευκτη συνέπεια της εσωτερικής δυναμικής του καπιταλισμού. Σε αντίθεση με τον Μαρξ, είδε τους σύνθετους και κρυμμένους τρόπους κυριαρχίας στην τάξη, που εκδηλώνεται σε αυτό που ονομάζει ηγεμονία. Χρησιμοποιώντας τη θεωρία του για την ηγεμονία, ο Gramsci επιχειρεί επομένως να εξηγήσει γιατί η βάση δεν θα καταρρεύσει απλά και ακόμα κι αν αυτό συμβαίνει, η επανάσταση δεν θα συμβεί απλά και αναγκαστικά.

Πράγματι, παρά το γεγονός ότι εκατομμύρια των βιομηχανικών εργαζομένων έμειναν άνεργοι στις προηγμένες βιομηχανικά χώρες της Δύσης κατά τη Μεγάλη Ύφεση στις αρχές της δεκαετίας του 1930, δεν υπήρξαν επαναστάσεις του τύπου που είχε προβλέψει ο Μαρξ. Αν μη τι άλλο, ο Χίτλερ και ο Μουσολίνι ήρθαν στην εξουσία. Από αυτή την άποψη, ο Gramsci υποστηρίζει ότι η εξουσία της άρχουσας τάξης δεν είναι μόνο περιορισμένη στην οικονομική βάση. Εκδηλώνεται επίσης στην ηγεμονία που ασκείται από την υπερδομή, δηλαδή από τις πνευματικές, ιδεολογικές και πολιτιστικές σφαίρες που παρέχουν μύθο, ενοποίηση και νομιμότητα σε ένα δεδομένο καθεστώς. Υποστηρίζει ότι οι αξίες, οι πεποιθήσεις, τα καταναλωτικά πρότυπα, οι συνήθειες και οι τρόποι σκέψης της άρχουσας τάξης διεισδύσουν στο προλεταριάτο. Διεισδύουν στο πληθυσμό, στρεβλώνουν το όραμά του και ετηρεάζουν αρνητικά την αντίληψή του. Ως αποτέλεσμα, ο Gramsci υποστηρίζει ότι το καθήκον του ανθρώπου, η απελευθέρωση, δεν μπορεί απλώς να θεωρηθεί αναπόφευκτη, μόνο και μόνο επειδή υπάρχει μια κρίση στο σύστημα. Ο πληθυσμός μπορεί εύκολα να χειραγωγηθεί.

Η έλλειψη κριτικής συνείδησης δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί ελαφρά. Υπό αυτές τις συνθήκες, οι άνθρωποι δύσκολα αναμένεται να αμφισβητήσουν τις συνθήκες ή να απορρίψουν τις αξίες της άρχουσας τάξης. Και ανεξάρτητα από το πόσο θλιβερές είναι οι συνθήκες διαβίωσής τους, δεν θα σκέφτονται την επανάσταση. Αν λοιπόν η θεμελιώδης αλλαγή γίνει στην κοινωνία, ο Gramsci υποστηρίζει ότι οι επαναστατικοί σπόροι θα πρέπει να φυτευτούν σε ένα πολιτιστικό έδαφος που είναι διατεθειμένο να τα δεχτεί. Η ηγεμονία της άρχουσας τάξης, δηλαδή η πνευματική και πολιτισμική υπεροχή που ασκεί χειραγωγώντας την κοινωνία των πολιτών, θα πρέπει να αντιμετωπισθεί.

Για το σκοπό αυτό, ο Gramsci υποστηρίζει ότι πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη προσοχή της επαναστατικής οργάνωσης στον τομέα του πολιτισμού και της εκπαίδευσης. Η συνδικαλιστικές οργανώσεις θα πρέπει να δημιουργήσουν συμβούλια για να ενισχυθεί η συνείδηση των εργαζομένων για να βοηθήσουν να

προωθηθεί η αλληλεγγύη μεταξύ τους, να περιορίσουν τη δυνατότητα λήψης αποφάσεων από τους ιδιοκτήτες, και τελικά να αναλάβουν τις διοικήσεις των εργοστασίων. Με δικά του λόγια και λέξεις *«οι άνθρωπο, όταν έρχεται η στιγμή να νιώσουν τη δύναμή τους και να συνειδητοποιήσουν τις δικές τους ευθύνες και την αξία τους, δεν θα υποφέρουν πλέον από άλλο άνθρωπο με το να επιβάλει τη θέλησή του πάνω τους, και θα διεκδικήσουν το δικαίωμα να ελέγχουν τις ενέργειές τους και τις σκέψεις τους»*.

Από αυτή την άποψη, η κοινωνιολογία της γνώσης του Gramsci γίνεται μια μορφή κριτικής της συνείδησης. Η εγκυρότητά της έγκειται στην ιδεολογική της λειτουργία οργανώνοντας πνευματικά τις εμπειρίες των μαζών. Έτσι, οι ιδεολογίες παύουν να θεωρούνται ως πνευματικές διαδικασίες που μυστικοποιούν την κοινωνική πραγματικότητα όπως στον Μαρξ και αποκτούν αληθινές ιστορικές, ψυχολογικές και κοινωνιολογικές αξίες. Από την εκ των υστέρων ανασκόπηση, η προφητεία του Μαρξ για προλεταριακή επανάσταση στις προηγμένες καπιταλιστικές χώρες της Δυτικής Ευρώπης και ακόμη λιγότερο, στην Ιταλία, δεν έχει εκπληρωθεί. Πράγματι, στην Ιταλία του Gramsci της δεκαετίας του 1920 και παρά τον ασταμάτητο πληθωρισμό, τη μαζική ανεργία και τη βιομηχανική αναταραχή, η επιλεγμένη τάξη της ιστορίας, το προλεταριάτο, δεν προωθούσε επαναστατική εξέγερση. Αν μη τι άλλο, συμφωνεί με το σύστημα.

Εκτός αυτού, ποιος πρέπει να καθορίσει ότι οι εργαζόμενοι έχουν συμφέρον στην επανάσταση που ξεπερνά τους καλύτερους μισθούς και βελτιώνει τις συνθήκες εργασίας; Από την άποψη αυτή, πρέπει να σημειωθεί ότι το γενικό πρότυπο της αντίστασης της αγροτικής τάξης στην ηγεμονική σκέψη και τους θεσμούς και το γεγονός ότι είναι η αγροτική τάξη, παρά το προλεταριάτο, προσέφερε τη βασική κοινωνική βάση για τις επιτυχημένες επαναστάσεις του 20^{ου} αιώνα, έχει γίνει ένα παράδοξο της μαρξιστικής θεωρίας. Κάποιος πρέπει να μελετήσει την ιστορία χωρών όπως η Ρωσία, η Κίνα και το Βιετνάμ. Σε αντίθεση με τον Marx, προς τιμήν του, ο Gramsci αναγνώρισε σωστά το επαναστατικό δυναμικό της αγροτικής τάξης. Όμως,

όσον αφορά τη παθητικότητα του προλεταριάτου, υποστηρίζει ότι αυτό κατέστη δυνατό λόγω του βασικού ζητήματος του ότι η ηγεμονία δεν αντιμετωπίστηκε σωστά. Προκαλεί επομένως τους μαρξιστές να τερματίσουν την εμμονή τους στην οικονομική βάση και να δώσουν μεγαλύτερη προσοχή στην υπερδομή και να προωθήσει τη διανοητική συζήτηση για την ενίσχυση της συνείδησης.

Ο Gramsci ισχυρίζεται επίσης ότι σε λιγότερο ανεπτυγμένες κοινωνίες, όπου το επίπεδο της συνείδησης είναι χαμηλό και όπου οι άνθρωποι κυβερνούνται με εξαναγκασμό, φόβο και απάθεια, το εθελοντικό πραξικόπημα ρωσικού τύπου μπορεί να είναι κατάλληλο. Αλλά η πολιτιστικά προχωρημένη δύση, όπου οι εργαζόμενοι συμφωνούν πρόθυμα για τις υφιστάμενες ρυθμίσεις, η επανάσταση προϋποθέτει μετασχηματισμό της μαζικής συνείδησης όπου οι διανοούμενοι διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο. Και εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε ότι δεν υπάρχουν σημαντικά στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι η συνείδηση των χαμηλότερων στρωμάτων της κοινωνίας είναι χαμηλή ή σε ποιο επίπεδο συνείδησης λειτουργούν οι διανοούμενοι ή αν η συνείδηση των διανοουμένων είναι ή όχι στο ενδιαφέρον των χαμηλότερων στρωμάτων.

Οι ιδέες οικοδομούν κοινωνίες. Οι ιδέες μετακινούν τα έθνη από ένα στάδιο ανάπτυξης στο άλλο. Όταν οι άνθρωποι εκτίθενται σε ιδέες, γίνονται συνειδητοί. Στην πραγματικότητα, το πεδίο μάχης για το Gramsci είναι ο αγώνας των ιδεών. Υποστηρίζει ότι η επανάσταση είναι για τους ανθρώπους. Πρωταρχικός στόχος του είναι να αλλάξει η κοινωνία προς το καλύτερο. Αλλά η αλλαγή είναι το αποτέλεσμα του ερεθίσματος που προκαλείται από την τριβή μιας ομάδας ιδεών με μια άλλη. Έτσι, όταν τα μέλη της ίδιας ομάδας διατηρούν διαφορετικές ιδέες όσον αφορά το ίδιο θέμα, αναγκαστικά προκαλούν σύγκριση, συζήτηση και η συζήτηση, ενισχύει έτσι τη συνείδηση. Υπό αυτό το φως πρέπει κανείς να μελετήσει τη θεωρία της κυριαρχίας, της ηγεμονίας, της συνείδησης και της επανάστασης του Gramsci.

3.2 Οι ιστορικές όψεις του βρετανικού μοντέλου ηγεμονίας

Η Pax Romana δεν επιβίωσε από την αναταραχή του τρίτου αιώνα μ.Χ. Πράγματι, η διάλυση της προκάλεσε την αργή παρακμή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Ωστόσο, η εικόνα της Ρώμης διατηρήθηκε για αρκετό χρόνο μετά την πτώση της αυτοκρατορίας. Για πάνω από 1.000 χρόνια, συνέχισε να θεωρείται στη Δύση ως η ισχυρότερη και περισσότερο πολιτισμένη πολιτεία που ο κόσμος είχε δει ποτέ. Η ισχύς αυτής της εικόνας ήταν τέτοια από τους μεσαιωνικούς χρόνους μέχρι τη σύγχρονη εποχή, που πολλά δυτικά έθνη επιδίωξαν είτε να μοντελοποιηθούν με βάση την Αυτοκρατορική Ρώμη ή να την εκπροσωπήσουν ως διάδοχοί της: η Ναπολεόντεια Γαλλία και η ναζιστική Γερμανία - για να αναφέρουμε μερικά παραδείγματα - όλοι εξέφραζαν τις Ρωμαϊκές προθέσεις.

Προς τα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, παρόμοια συναισθήματα θα μπορούσε να βρεθούν ανάμεσα στην κυρίαρχη ελίτ στη Βρετανία. Καθώς η Βρετανική Αυτοκρατορία μεγάλωνε σε εξουσία και επιρροή, οι συγκρίσεις με την αρχαία Ρώμη γινόταν όλο και πιο συχνή. Από τη δεκαετία του 1880, οι κορυφαίοι μνητές της αυτοκρατορίας διακήρυξαν τη Βρετανία ως τον μοναδικό κληρονόμο του αυτοκρατορικού μανδύα της Ρώμης. Με τη μεγαλοσύνη και την ηθική της δύναμη, υποστήριξαν, ότι η Βρετανική Αυτοκρατορία όχι μόνο κατάφερε να αποκαταστήσει το μεγαλείο της Pax Romana, αλλά και να το ξεπεράσει. Για τους Βικτωριανούς και Εδουαρδιανούς υποστηρικτές υποστηρίζει, η Pax Britannica ήταν και μια σύγχρονη μετενσάρκωση της «Ρωμαϊκή Ειρήνης» καθώς και ο φυσικός διάδοχός της. Αντιπροσώπευε την κορυφή του πολιτισμού – κατέχοντας το ένα πέμπτο της ανθρωπότητας με μια ηγεμονική ειρήνη που υποτίθεται ότι ήταν πιο φωτισμένη, διαρκής και ανυψωμένη από οτιδήποτε είχε προηγηθεί.

3.2.1 Το ιστορικό context (συγκείμενο): 1815-1914

Η επιλογή μιας περιόδου είναι από τις πιο βασικές, αμφισβητήσιμες και αποκαλυπτικές από όλες τις τεχνικές ενός ιστορικού. Είναι βασικό γιατί κάθε

προσπάθεια να κατανοήσουμε το παρελθόν πρέπει να περιλαμβάνει διαλείμματα, εξελίξεις, αρχές και τέλος.

Η περίοδος της συγκεκριμένης μελέτης είναι από το 1815 έως το 1914 και έτσι περιλαμβάνει τις ημερομηνίες από το τέλος ενός μεγάλου ευρωπαϊκού πολέμου και την αρχή ενός άλλου. Το έτος 1815 είναι επίσης ένα βολικό έτος για ιστορική οριοθέτηση και ο λόγος είναι προφανής. Οι σύγχρονοι ιστορικοί δεν είχαν καμία αμφιβολία ότι η ήττα του Ναπολέοντα και η επακόλουθη ειρηνική διευθέτηση σηματοδότησε το τέλος μιας εποχής. Η Βρετανία εμφανίστηκε νικητής μετά από σχεδόν είκοσι χρόνια συνεχούς πολέμου και το κύρος του έθνους, της κυβέρνησης και της υπάρχουσας τάξης ενισχύθηκε σημαντικά. Η περίοδος 1815-1914 έχει επίσης μια μοναδική αναφορά στην εξωτερική πολιτική και τις διεθνείς σχέσεις, αφού κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου δεν υπήρχε κάποιος πόλεμος στην ευρωπαϊκή ήπειρο, ανάλογης κλίμακας ή διάρκειας με τους Ναπολεόντειους πολέμους ή τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά ούτε και εκτεταμένη βρετανική στρατιωτική δράση στην Ευρώπη.

Από την άποψη των πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών εξελίξεων στη Βρετανική ιστορία, το σημείο εκκίνησης του 1815 είναι πιο αμφισβητήσιμο. Μία πρόσφατη μελέτη της περιόδου 1783-1846 αναφέρθηκε στο 1815 ως «ημερομηνία που δεν είχε κάτι περισσότερο από στρατιωτική σημασία» (Hilton, 2006). Την τελευταία δεκαετία περίπου, οι ιστορικοί έχουν ξεκινήσει και αναφέρονται σε ένα «μακρύ 18^ο αιώνα» με διάρκεια από το 1688 έως το 1832 (O'Gorman, 1997) και έχει προταθεί ότι τα βασικά χαρακτηριστικά της βρετανικής κοινωνίας που επικράτησαν κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου παρέμειναν μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1820 και τις αρχές της δεκαετίας του 1830.

Μία ερμηνεία δίνει έμφαση στη θρησκευτική διάσταση και θεωρεί την κατάργηση των πράξεων English Test and Corporations Act και Catholic Emancipation Act, ως τη σηματοδότηση της αποτελεσματικής κατεδάφισης του

ομολογιακού κράτους στην Αγγλία (μαζί με την Ουαλία) και τη Σκωτία. Ένα «ομολογιακό κράτος» είναι αυτό που δίνει πλήρη δικαιώματα ιθαγένειας μόνο σε μέλη εγκατεστημένων εκκλησιών, σε αυτές τις περιπτώσεις μέλη της Αγγλικανικής Εκκλησίας στην Αγγλία και την Ουαλία και της Πρεσβυτεριανής Εκκλησίας στην Σκωτία (Clark, 1985).

Κατά την αναζήτηση ενός σημείου εκκίνησης που να αντικατοπτρίζει την οικονομική ιστορία, θα μπορούσαμε να προχωρήσουμε πιο πίσω, στη δεκαετία του 1780, τη δεκαετία κατά την οποία, η Βιομηχανική Επανάσταση, ξεκίνησε να «απογειώνεται», (Rostow, 1960) ή και περισσότερο μπροστά από τη δεκαετία του 1830, όταν οι σιδηρόδρομοι και η δύναμη του ατμού μπήκαν σε γενική χρήση. Υπάρχουν, ωστόσο, πολλά να ειπωθούν για το ξεκίνημα της Βρετανίας στο τέλος ενός εικοσάχρονου πολέμου, σε μια εποχή όπου οι πολιτικές και θρησκευτικές ρυθμίσεις που έλαβαν χώρα το 1688 ήταν ουσιαστικά άθικτες αλλά οι οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές μεταμόρφωναν ραγδαία τη Βρετανία.

Η περίοδος περιλαμβάνει τις βασιλείες έξι μοναρχών, συμπεριλαμβανομένων και των τελευταίων πέντε ετών της βασιλείας του George III. Για το μεγαλύτερο μέρος των περίπου 100 χρόνων, η βασίλισσα Βικτώρια ήταν στο θρόνο και η σχέση μεταξύ της βασιλείας της, και τον 19^ο αιώνα, με τις πολιτιστικές, θρησκευτικές και κοινωνικές συμπεριφορές παρέμενε ισχυρή στο βαθμό που μπορεί κανείς να αμφισβητήσει τον μακρύ δέκατο όγδοο αιώνα με τη μακρά βικτοριανή περίοδο, την δημιουργία της, την ακμή και την κληρονομιά της.

Η περίοδος 1815-1914 ήταν η περίοδος κατά την οποία η Βρετανία συμμετείχε σε πολλούς μικρούς πολέμους αλλά δεν υπήρξε ένας μεγάλος πόλεμος κατά τον οποίο το έθνος θα έχανε την ισορροπία του. Ο Μεγάλος Πόλεμος το 1914-18 θεωρήθηκε – με απόλυτη δικαιοσύνη – ως η σήμανση μιας λεκάνης απορροής ή μεγάλου χάσματος στη βρετανική ιστορία, οριοθετώντας την προπολεμική κοινωνία, την πολιτική της και την οικονομία από έναν πολύ διαφορετικό μεταπολεμικό κόσμο.

Οι πραγματικές επιπτώσεις του πολέμου στην μακροπρόθεσμη ανάπτυξη της Βρετανίας είναι δύσκολο να αξιολογηθούν. Το πιο προφανές αποτέλεσμα του πολέμου και αυτό που συγκλόνισε τόσο τους συγχρόνους όσο και τους μεταγενέστερους ιστορικούς ήταν ο τεράστιος φόρος θανάτου, αλλά αυτό είχε σχετικά μικρή επίδραση στην ανάπτυξη του πληθυσμού.

Ο πόλεμος έχει θεωρηθεί ως αιτία σημαντικών αλλαγών στη φύση της πολιτικής στη Βρετανία, που οδήγησε σε εξελίξεις, όπως η παρακμή του Φιλελεύθερου Κόμματος, η άνοδος του Εργατικού Κόμματος και η προστασία των γυναικών. Είτε υπήρχαν ή όχι τέτοιες εξελίξεις κατά τη διάρκεια της μετάβασης στη Εδουαρδιανή περίοδο, είχαν αποτελέσει αντικείμενο πολλών αντιπαραθέσεων. Είχε προταθεί ότι «Φιλελεύθερη Αγγλία» (Liberal England) ήταν ήδη σε κρίση πριν από τον πόλεμο, το Φιλελεύθερο Κόμμα αμφισβητήθηκε από το Εργατικό, το ζήτημα της ιρλανδικής κυριαρχίας οδήγησε σε προκλήσεις τη συνταγματική κυβέρνηση, η αγωνιστική συνδικαλιστική οργάνωση αυξήθηκε και έκανε την εμφάνιση του το κίνημα των σουφραζετών (Dangerfield, 1945).

Η ιδέα ότι η Εδουαρδιανή Βρετανία ήταν σε κρίση είναι ίσως αρκετά υπερβολική. Υπήρχαν πολλές βιομηχανικές αναταραχές, αλλά οι βασικοί λόγοι ήταν οι μισθοί παρά ο συνδικαλισμός. Η ψήφος για τις γυναίκες ήταν σχεδόν σίγουρη (McCord and Purdue, 2007).

Αυτό που είναι βέβαιο είναι ότι η βρετανική κοινωνία το 1914 ήταν πολύ πιο ευημερούσα από ό, τι η κοινωνία του 1815 και περισσότερο περίπλοκη. Κάθε αιώνας είναι, χωρίς αμφιβολία, είναι ένας αιώνας αλλαγής, αλλά στα χρόνια από το 1815 έως το 1914 σημειώθηκαν τεράστιες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές. Ο όρος «ώριμη βιομηχανική κοινωνία» έχει δημιουργηθεί στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και την Εδουαρδιανή Βρετανία (Perkins, 1969). Τα αρχικά στάδια της μαζικής οικονομικής αλλαγής και της ανάπτυξης των πόλεων είχε δημιουργήσει το *Condition of England question*. Υπάρχουν πολλά πράγματα που πρέπει να ειπωθούν για τον

όρο «Condition of England question» για τις μέσο-Βικτωριανές δεκαετίες που ακολούθησαν.

Η ύστερη βικτοριανή Βρετανία συγχέεται με τις προφητείες του Μαρξ για τη προοδευτική εξαθλίωση της «εργατικής τάξης», παρά τη συνεχή δυστυχία για πολλούς, ενώ οι μεσαίες τάξεις της κοινωνίας δεν είχαν μόνο αυξηθεί αλλά γίνονταν και πιο ποικίλες. Οι τάξεις μαθήματα, τα στρώματα, τα τμήματα ή οι υποκοιλοτούρες συγκρούστηκαν και είδαν τα άλλα τμήματα ως «το άλλο», που ωστόσο, υπερέβησαν αυτές του αισθήματος εθνικής ενότητας και κοινών αξιών. Η Εδουαρδιανή κοινωνία εκφοβίστηκε και είχε τις εσωτερικές εχθρότητές της, αλλά γενικά είχε κοινές πολιτιστικές και πολιτικές αξίες. Αυτό ήταν απαραίτητο, διότι η αλληλεξάρτηση είναι ζωτικής σημασίας για κάθε προηγμένη κοινωνία (McCord and Purdue, 2007).

Το 1815 η βρετανική κοινωνία, έξω από μερικά μεγάλα αστικά κέντρα, ήταν κατά κύριο λόγο σύνολο μικρών, τοπικών κοινοτήτων. Εντός αυτών, η αλληλεξάρτηση ουσιαστικά στηριζόταν σε μια οικεία οικογένεια ή γειτονιά. Μέχρι το 1914 υπήρξε μια μεγάλη αλλαγή. Η αλληλεξάρτηση τώρα υπήρχε σε ένα πιο περίπλοκο και εξελιγμένο πρότυπο. Για το φαγητό, τα ρούχα, τη κυβέρνηση, τη διασκέδαση, τα καύσιμα, το φως, το νερό και μια ποικιλία άλλων υπηρεσιών υπήρχαν πλέον δεσμοί μεταξύ εκατομμυρίων ανθρώπων, που δεν γνώριζαν ο ένας τον άλλον (McCord and Purdue, 2007). Οι συνέπειες αυτής της αλλαγής θα διαδιδόταν ακόμα περισσότερο και πολύ πιο έντονα, καθώς η διαδικασία εξακολούθησε να διαφοροποιείται κατά τη διάρκεια του νέου αιώνα.

Παρόλο που η διαδικασία ήταν βαθμιαία και όχι επαναστατική, και οι συνέπειες δεν είχαν πλήρως ακόμη υλοποιηθεί, αυτή η μεταμόρφωση είχε σοβαρές συνέπειες για την οικονομική, κοινωνική και πολιτική εξέλιξη της σύγχρονης βρετανικής κοινωνίας. Ούτε ήταν απλώς ένα βρετανικό φαινόμενο, γιατί μοιραζόταν από όλα τα χαρακτηριστικά από τεχνολογικά προηγμένες και διοικητικά εξελιγμένες κοινωνίες (McCord and Purdue, 2007).

Η Βρετανία είχε αλλάξει πάρα πολύ μεταξύ 1815 και 1914, αλλά είχε ο Βρετανός επίσης αλλάξει πολύ; Οι Βρετανοί ήταν πολύ πιο συγκρατημένοι και ο βαθμός δημόσιας τάξης είχε αυξηθεί σημαντικά. Όλες οι κοινωνικές τάξεις απολάμβαναν υψηλότερο βιοτικό επίπεδο αν και οι συνθήκες των φτωχότερων εξακολουθούσαν να είναι άθλιες και διαφορές στις συνθήκες διαβίωσης μεταξύ των κοινωνικών στρωμάτων ήταν τεράστιες. Οι Βρετανοί των πρώτων ετών του 19^{ου} αιώνα ήταν διάσημοι για τον ηδονισμό, τον εθνικισμό, την αστάθεια και την ανεξαρτησία τους. Η κυβέρνηση είχε στηριχθεί στο στρατό για τη διατήρηση της τάξης και την αναστολή των φυσιολογικών ατομικών ελευθεριών για την αντιμετώπιση έκτακτων περιστάσεων. Η λαϊκή κουλτούρα ήταν ζωτικής σημασίας, αλλά ήταν συχνά άγρια και συνήθως ανήθικη (McCord and Purdue, 2007).

3.2.2 Η εξιστόρηση της περιόδου γύρω από το βικτωριανό ηγεμονισμό

Ο δυτικός κόσμος απολάμβανε σχεδόν εκατό χρόνια ειρήνης από το συνέδριο της Βιέννης (1815) μέχρι το ξέσπασμα του 1^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου (1914). Πράγματι, αυτή η ειρήνη εξαπλώθηκε σε μεγάλο μέρος της γης, καθώς ο αντίκτυπος του ευρωπαϊκού πολιτισμού ήταν αισθητός σε όλες τις απομακρυσμένες γωνιές του πλανήτη. Φυσικά, ο χρόνος της ειρήνης συχνά διαταράχθηκε από φήμες για πόλεμο και, σε ορισμένες περιπτώσεις, οι εχθροπραξίες τη διέκοπταν για λίγο χρόνο. Αυτοί οι πόλεμοι συνέβαιναν συνήθως στην περιφέρεια της Ευρώπης ή και πέραν αυτής. Στα μέσα του αιώνα, ο πόλεμος στη Κριμαία ακολουθήθηκε σύντομα από τον πιο καταστροφικό πόλεμο του αιώνα, τον αμερικανικό εμφύλιο πόλεμο. Ένας σύντομος πόλεμος στο κέντρο της Ευρώπης ήταν Γαλλο-Πρωσικός πόλεμος το 1870-1871. Και ο ρυθμός των συγκρούσεων έφτασε στο τέλος της εποχής, με τον Ρωσο-Ιαπωνικό Πόλεμο, τον Πόλεμο Μπόερ, τον Ισπανο-Αμερικανικό Πόλεμο και τους Βαλκανικούς Πολέμους.

Παρόλα αυτά, η ειρήνη είχε γίνει ο κανόνας και ο πόλεμος η εξαίρεση. Αυτοί οι πόλεμοι, όποτε συνέβαιναν, ήταν συνήθως σύντομοι και περιοριζόνταν σε ένα συγκεκριμένο τοπικό περιβάλλον. Επιπλέον, οι θεσμοί και οι πρακτικές για τη

διατήρηση της συμφωνίας και την επέκταση των φιλικών σχέσεων μεταξύ των εθνών εξελίχθηκαν ταχύτατα: ο σεβασμός των υπηκόων σε άλλες χώρες, η τήρηση των συνθηκών, η τήρηση του διπλωματικού απορρήτου, ο σεβασμός των εδαφικών ορίων μιας χώρας από άλλα έθνη και ούτω καθεξής. Οι οργανώσεις για την προώθηση της ειρήνης σχηματίστηκαν σε διεθνή επίπεδο: ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός (1864), η Universal Telegraph Union (1875), η Universal Postal Union (1878), μια σύμβαση για τυποποιημένα διπλώματα ευρεσιτεχνίας (1883) (1887). Το κίνημα για την ειρήνη έφθασε στο αποκορύφωμά του, από πολλές απόψεις, με τις διεθνείς ειρηνευτικές διασκέψεις στη Χάγη το 1899 και το 1907.

Επιπλέον, το αίσθημα ήταν ότι ο πόλεμος ήταν μια αταβιστική επιστροφή στο βρώμικο παρελθόν μας, και ότι ο πολιτισμός εξαπλώνεται και ότι οι πόλεμοι μπορούν σύντομα να εξαλειφθούν από τη γη.

Η ειρήνη που κυριάρχησε γενικά από το συνέδριο της Βιέννης μέχρι τον 1^ο Παγκόσμιο Πόλεμο μπορεί δίκαια να ονομαστεί «*Ειρήνη της Βρετανίας*». Κατά τη διάρκεια αυτών των ετών η Βρετανία ήταν το κορυφαίο έθνος στον κόσμο. Ο Carlton Hayes δήλωσε: «*Μέχρι το τέλος του δέκατου ένατου αιώνα και μέχρι τους παγκόσμιους πολέμους του εικοστού, η Μεγάλη Βρετανία απολάμβανε πρωταρχική θέση ανάμεσα στα έθνη συγκρίσιμη με αυτή της Ισπανίας τον δέκατο έκτο αιώνα ή της Γαλλίας το δέκατο έβδομο*» (Hayes, 1870). Οι συγκρίσεις του υποτιμούν την υπόθεση. Ο πρωταρχικός χαρακτήρας της Βρετανίας κατά τον δέκατο ένατο αιώνα πρέπει να συγκριθεί με εκείνον της Γαλλίας στον Μεσαίωνα, με τη Ρώμη στο αποκορύφωνα της αυτοκρατορίας, με την Αθήνα στην Ελλάδα κατά την κλασική εποχή. Δηλαδή, η Βρετανία ήταν ηγέτης την εποχή της ανθοφορίας της Δύσης.

Μια διαφορετική πηγή δύναμης

Αλλά ενώ η ηγεσία της Βρετανίας έμοιαζε με εκείνη της Ρώμης, επειδή έφτασε στην κορυφή ενός πολιτισμού, ήταν αντίθετη με τη Ρώμη με πολλούς και σημαντικούς τρόπους. Η προϊστορία της Ρώμης προήλθε από την κατάκτηση και την

αυτοκρατορία. Η Βρετανία διέθετε μια αυτοκρατορία, αλλά δεν ήταν η πηγή του μεγαλείου της. Η δύναμη της Ρώμης ήταν στη δύναμη των ρωμαϊκών λεγεώνων. Η Βρετανία δεν είχε ποτέ περισσότερο από ένα μικροσκοπικό στρατό στα πρότυπα της εποχής, και ακόμη και το φημισμένο ναυτικό της δεν ήταν συνήθως ένα όργανο κατάκτησης. Το μεγαλείο της Βρετανίας δεν προήλθε από την αυτοκρατορία της ούτε είχε τη μεγαλύτερη επίδραση στο ναυτικό που κυβερνούσε τις θάλασσες.

Υπήρχε μια εποχή κατά την οποία οι ηγέτες της Βρετανίας αναζητούσαν μεγαλείο με την κατάκτηση και την αυτοκρατορία. Αναμφίβολα, το έκαναν για πάνω από δύο αιώνες. Η βρετανική υπεροχή ήταν ένα εκπληκτικό φαινόμενο, λαμβάνοντας υπόψη τη μικρή φυσική βάση για ένα τέτοιο μεγαλείο και την ιστορική απομάκρυνση της Αγγλίας από τα κέντρα πολιτισμού. Η ώθηση της Αγγλίας να γίνει παγκόσμια δύναμη ξεκίνησε κατά τη διάρκεια της βασιλείας της Ελισάβετ Ι (1558-1603), όταν ένα ενισχυμένο ναυτικό άρχισε να αμφισβητεί άλλες χώρες. Το ναυτικό ενίσχυσε την εικόνα του ως μεγάλη δύναμη με την νίκη του επί της ισπανικής Armada το 1588. Στη συνέχεια, οι αποικίες της Αγγλίας άρχισαν να εμφανίζονται σε μακρινές ηπείρους, και να γίνονται ολοένα και πιο εμφανείς. Η επιτυχής επικύρωση ξεκίνησε στην Αμερική στις αρχές του 17^{ου} αιώνα. Κατά τη διάρκεια αυτού του αιώνα, η βρετανική ναυτική δύναμη αμφισβήτησε την άλλη μεγάλη ναυτική δύναμη, την Ολλανδία, και ήταν γενικά επιτυχημένη. Ακολούθησαν πολλοί μεγάλοι πόλεμοι που αφορούσαν την Αγγλία και τη Γαλλία, μεταξύ άλλων, στα τέλη του 17^{ου} και σε μεγάλο μέρος του 18^{ου} αιώνα. Αυτοί οι πόλεμοι έφτασαν στο αποκορύφωμά τους με τη Συνθήκη του Παρισιού (1763), η οποία τερμάτισε τον Έβδομο Πόλεμο (γνωστός στην Αμερική ως ο Γάλλο – Ινδικός Πόλεμος) . Με τους όρους αυτής της συνθήκης, η Αγγλία απέκτησε ή εδραίωσε την κατοχή της σε μια τεράστια και εκτεταμένη αυτοκρατορία: όλη τη Βόρεια Αμερική ανατολικά του Μισισσιπή, καθώς και την απέραντη περιοχή του Καναδά. Αυτά τα εδάφη ήταν επιπρόσθετα με άλλες αποικιακές εκμεταλλεύσεις που αποκτήθηκαν κατά τη διάρκεια των ετών.

Αλλά το αυτοκρατορικό μεγαλείο της Αγγλίας ήταν βραχύβιο. Οι παλιές αγγλικές ηπειρωτικές αμερικανικές αποικίες εξεγέρθηκαν στη δεκαετία του 1770 και ήταν σε θέση, με τη βοήθεια της Γαλλίας, να αποκτήσουν την ανεξαρτησία τους. Σε αυτή τη σύγκρουση, όμως, η Βρετανία αντιμετώπισε όχι μόνο μια γαλλο-αμερικανική συμμαχία, αλλά και μια εχθρική Ισπανία και μια League of Armed Neutrality of northern European δυνάμεων. Σε μια άλλη συνθήκη του Παρισιού (1783), η Βρετανία απομακρύνθηκε από την επιλογή των αποικιακών της περιουσιών. Αν και ο μονάρχης επανέφερε κάποιες αποικιακές κατοχές, αυτές έπαψαν γενικά να θεωρούνται ως πηγές πλούτου και εξουσίας.

Πράγματι, ίσως τα δύο τρίτα των Άγγλων του 19^{ου} αιώνα θεωρούσαν τις αποικίες ως επιβάρυνση και ευθύνη και όχι κάποιο σημαντικό πλεονέκτημα. Ένας ιστορικός σημειώνει ότι «οι περισσότεροι βικτοριανοί πολιτικοί καθώς και εκπρόσωποι της Σχολής του Μάντσεστερ ανέφεραν μια απογοήτευση για την «αυτοκρατορία» και μιλούσαν για τις αποικίες ως «πέτρα γύρω από τους λαιμούς μας ... » (Briggs, 1959).

Εν πάση περιπτώσει, τη στιγμή του ναδέρ του αυτοκρατορικού κύρους το 1783, η Αγγλία βρισκόταν σε ένα νέο δρόμο προς το μεγαλείο. Η βιομηχανική επιτάχυνση ήταν εξαιρετικά μεγάλη τη δεκαετία του 1780 και ίσως να είχε ωθηθεί από τη βρετανική εφευρετικότητα που απομακρύνθηκε από την εκμετάλλευση των αποικιών σε εποικοδομητικές βιομηχανικές επιδιώξεις. Όλο και περισσότερο, οι Άγγλοι αναζητούσαν αγορές αντί αυτοκρατορίας, μετατροπή αντί για κατάκτηση, ελεύθερο εμπόριο σε αντίθεση με την προστασία και παραγωγή παρά περιορισμό. Αυτό έγινε έντονα μετά από τους Ναπολεόντειους πολέμους. Η σκηνή είχε οριστεί για την Αγγλία να συνεχίσει αυτή την πορεία με εξελίξεις στις ιδέες, με περιορισμούς στην κυβέρνηση και με ελευθερία και ασφάλεια ιδιοκτησίας.

Η ειρήνη της Βρετανίας

Η εποχή του αγγλικού μεγαλείου έχει περιγραφεί ποικίλα: για την Ευρώπη και την Αμερική γενικά ήταν η εποχή του φιλελευθερισμού και του εθνικισμού, για την Αγγλία ένα μεγάλο μέρος της αποδίδεται στη βασιλεία της Βικτώριας (1837-1901), και είναι γνωστό ως Βικτωριανή εποχή. Από οικονομική άποψη, η Αγγλία έγινε το εργαστήριο του κόσμου, ο μεταφορέας του κόσμου και το Λονδίνο ο τραπεζίτης του κόσμου. Για να το συνοψίσουμε στην πιο εντυπωσιακή πλευρά του, ήταν η εποχή της Pax Britannica.

Η ηγεσία της Αγγλίας ήταν πιο προφανής και αποδεδειγμένη στον εμπορικό τομέα. Η βιομηχανικοποίηση πραγματοποιήθηκε πρώτα σε μεγάλη κλίμακα. Η παραγωγικότητα και η εμπορική δραστηριότητα των Άγγλων συνεχίστηκε ασταμάτητα το 19^ο αιώνα. Όπως λέει ο Lipson: *«Κατά τον δέκατο ένατο αιώνα στεκόταν ως ο κορυφαίος εμπορικός λαός στο πρόσωπο του πλανήτη, ως ο κάτοχος της μεγαλύτερης εμπορικής ναυτιλίας, και ως ο παγκόσμιος τραπεζίτης, και ασφαλιστικός πράκτορας ... Ο υπερβολικός πλούτος της γονιμοποίησε τους άγονους τόπους της γης της και προήγαγε τη πρόοδο στα καθυστερημένα εδάφη»* (Lipson, 1959).

Αναμφίβολα, αυτή η εμπορική υπεροχή έκανε την Αγγλία να έχει μεγάλη επιρροή. Αλλά πρέπει να κοιτάξουμε αλλού για να ανακαλύψουμε γιατί ο 19^{ος} αιώνας πρέπει να ονομάζεται Ειρήνη της Βρετανίας. Το εμπόριο ήταν κάτι περισσότερο από μια αιτία γι 'αυτό. Ήταν η ειρήνη της Μεγάλης Βρετανίας, γιατί η Αγγλία ακολούθησε τους τρόπους της ειρήνης γενικά κατά τη διάρκεια της ζωής της, μιμήθηκε άλλες εθνότητες και επηρέαζε τις πράξεις που έκαναν για ειρήνη. Αυτό που έκαναν για την ειρήνη, είναι η σταθερή και περιορισμένη κυβέρνηση, η αντισταθμιστική εξισορρόπηση τόσο της εγχώριας όσο και της ξένης εξουσίας, το ελεύθερο εμπόριο και η μετατροπή των ενεργειών των λαών σε εποικοδομητικές επιδιώξεις. Σε αυτές τις περιοχές, τουλάχιστον, η επίδραση της Αγγλίας ήταν μεγάλη και αποτελεσματική.

Ένα λαμπερό παράδειγμα

Η επιρροή της Βρετανίας ασκήθηκε με προσοχή σε μεγάλο μέρος του υπόλοιπου κόσμου με τρόπους που έκαναν την ειρήνη το παράδειγμα της μορφής της κυβέρνησης. Οι άνθρωποι τείνουν να μιμούνται αυτό που θεωρούν ότι είναι επιτυχές. Μιμήθηκαν την εκβιομηχάνιση της Βρετανίας λόγω της τεράστιας επιτυχίας της στην παραγωγικότητα. Κατά τον ίδιο τρόπο, έτειναν να υιοθετούν και να προσαρμόζουν τις δικές τους κατευθύνσεις στο σύστημα της κυβέρνησης της Βρετανίας.

Ένας ιστορικός δηλώνει ότι *«οι περισσότεροι λαοί στο εξωτερικό θεωρούσαν τη Βρετανία ως το υπόδειγμα του υψηλότερου και καλύτερου πολιτικού επιτεύγματος ...»* ότι *«το βρετανικό σύστημα αντιγράφηκε συνειδητά, εν όλω ή εν μέρει, από σχεδόν κάθε χώρα στη δυτική και τη κεντρική Ευρώπη ...»* (Hayes, 1870).

Ο λόγος για αυτό δεν είναι δύσκολο να βρεθεί. Υπήρξε μια μεγάλη ώθηση στην ελευθερία στην Ευρώπη στο δεύτερο μέρος του 18^{ου} αιώνα, η ώθηση της οποίας τελικά θα εξαπλωθεί στον υπόλοιπο κόσμο. Η μαζική ώθηση προς αυτή την κατεύθυνση έγινε πρώτα με τη Γαλλική Επανάσταση και άλλα συναφή γεγονότα. Ήταν μια ανασταλτική επιχείρηση. Αντί για την ελευθερία και την αδελφοσύνη, η γαλλική επανάσταση παρήγαγε διαταραχές, βίαιες και καταστροφικές διαιρέσεις και κατέληξε σε μια νέα απολυταρχία.

Σταθερότητα και ισορροπία

Μέσα σε αυτή την αναταραχή των ετών, η Αγγλία διατήρησε τη μορφή της κυβέρνησης, τη σταθερότητά της και ακόμη και μια ελάχιστη ευημερία. Όχι μόνο αυτό, αλλά η Αγγλία πολέμησε έναν μακροχρόνιο πόλεμο εναντίον της Γαλλίας και ότι αυτή η χώρα αντιπροσώπευε. Οι τρόποι καταστολής, όπως υιοθετήθηκαν από την Αγγλία, για να αποτρέψουν τις επαναστατικές διαδικασίες ήταν γενικά ήπιες. Εξίσου σημαντικό είναι το γεγονός ότι όταν οι άλλοι νικητές στους Ναπολεόντειους πολέμους στράφηκαν σε απόλυτες αντιδράσεις (περίπου το 1815-1830), η Βρετανία

στέκεται συχνά υπέρ της ελευθερίας και ενάντια στις υπερβολές καταστολής που συνδέονται με την αντίδραση.

Φαίνεται ότι η Αγγλία βρήκε το δρόμο στην ελευθερία χωρίς επανάσταση, «*τα μέσα ειρηνικής συμφιλίωσης της ελευθερίας και της αυθαιρεσίας, της μοναρχικής και συνταγματικής κυβέρνησης, της αριστοκρατίας και της δημοκρατίας*» (Hayes, 1958). Η Αγγλία είχε μια σταθερή και ισορροπημένη κυβέρνηση στο πλαίσιο της οποίας υπήρχε εκτεταμένη ελευθερία κατά τον 19^ο αιώνα. Η κεντρική ιδέα για την περιγραφή της κυβέρνησης ήταν η ισορροπία, η ισορροπία στη Βουλή των Κοινοτήτων μεταξύ της κυβέρνησης και των κατοίκων των πόλεων (που έγινε πιο αποτελεσματική με το νομοσχέδιο για τη μεταρρύθμιση του 1832), ισορροπία μεταξύ του εκλεγμένου οίκου και της κληρονομικής κατοικίας στο Κοινοβούλιο, ισορροπία μεταξύ των προνομίων του Στέματος και των εξουσιών του Κοινοβουλίου, ισορροπία μεταξύ των κομμάτων, καθώς οι Φιλελεύθεροι και Συντηρητικοί εναλλάσσονταν συχνά στις κυβερνήσεις μετά το 1830. Ήταν σχεδόν τυπικό ότι το μεγαλύτερο μέρος της ώθησης στο ελεύθερο εμπόριο επετεύχθη υπό τον συντηρητικό Πρωθυπουργό, Sir Robert Peel, αν και ο ιδεολογικός λόγος για αυτό προέρχεται από τους Φιλελεύθερους.

Η κληρονομιά της ελευθερίας

Τα κεντρικά χαρακτηριστικά της αγγλικής κυβέρνησης ήταν ο διαχωρισμός και η αντιστάθμιση των εξουσιών, η περιορισμένη μοναρχία, οι συνταγματικοί περιορισμοί στην εκτελεστική εξουσία, την κυβέρνηση του υπουργικού συμβουλίου με υπουργική ευθύνη προς το Κοινοβούλιο (αλλά του οποίου ο επικεφαλής επιλεγόταν από τον μονάρχη), και τον διαχωρισμό των εξουσιών.

Οι κυβερνήσεις που μιμούνται τη Βρετανία μπορούσαν και έκαναν μια περίληψη αυτών και τις συνδύαζαν με ποικίλους τρόπους, ελπίζοντας ότι ταιριάζουν στη δική τους εμπειρία. Πράγματι, εάν δεν εντάσσονταν στη δική τους κληρονομιά και παράδοση, θα έχαναν αυτό που ήταν πιθανώς η πιο σημαντική πτυχή του

βρετανικού παραδείγματος, διότι οι Βρετανοί είχαν δείξει ότι ήταν δυνατόν να επιτευχθεί ελευθερία μέσα σε ένα πλαίσιο κληρονομικού θεσμού.

Η πρώτη ξένη απομίμηση της βρετανικής μορφής κυβέρνησης, και ενδεχομένως η πιο ευφάνταστη προσαρμογή, ήταν αυτή των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής τον 18^ο αιώνα. Είναι αλήθεια ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες εγκατέλειψαν τη μοναρχία, αλλά κράτησαν τη μορφή και το μεγαλύτερο μέρος της λειτουργίας της σε έναν εκλεγμένο πρόεδρο. Ούτε οι Αμερικανοί υιοθέτησαν ένα σύστημα υπουργικού συμβουλίου. Διαφορετικά, η απομίμηση ήταν προφανής, ο χωρισμός και η αντιστάθμιση των εξουσιών, οι περιορισμοί στην κρατική εξουσία σε ένα σύνταγμα που ξεπερνούσε τους περιορισμούς των Βρετανών και ούτω καθεξής. Επιπλέον, οι Αμερικανοί κρατούσαν από τη δίκη τους αγγλική κληρονομιά την κριτική επιτροπή, το κοινό δίκαιο και το δικαίωμα σε ένα κείμενο του *habeas corpus*. Επιπλέον, το έθεσαν στη δική τους ιστορία αποικιακής εμπειρίας διατηρώντας τα κράτη μέσα σε ένα ομοσπονδιακό σύστημα.

Πολλές άλλες χώρες ακολουθούσαν το βρετανικό παράδειγμα αναδιατάσσοντας τις κυβερνήσεις τους το 19^ο και 20^ο αιώνα. Καθώς οι επαρχίες έσπασαν από τις παλιές αυτοκρατορίες για να σχηματίσουν κράτη-έθνη ή καθώς άλλες επαρχίες συνδέονταν μαζί σε έθνη-κράτη αυτές ήταν ικανές να μιμηθούν την Αγγλία. Από το Βέλγιο, ο Hayes λέει: *«Η φιλελεύθερη συνταγματική κυβέρνηση που είχε ιδρυθεί το 1831 σε συνειδητή απομίμηση των Βρετανών - με έναν βασιλιά που βασίλευε αλλά δεν κυβερνούσε, με ένα δικοινοτικό κοινοβούλιο που εκπροσωπούσε τις ανώτερες και μεσαίες τάξεις και νομοθετούσε και με ένα υπουργικό συμβούλιο που ασκεί τη διοίκηση και είναι υπεύθυνο για την κοινοβουλευτική πλειοψηφία - αυτό το καθεστώς λειτουργούσε σχεδόν περισσότερο σαν τους Βρετανούς από οποιοδήποτε άλλο κυβερνητικό σύστημα που αντιγράφει Ηπειρωτικό έθνος από τη «μητέρα των κοινοβουλίων».* (Hayes, 1958).

Όταν το ιταλικό βασίλειο σχηματίστηκε το 1871, αυτό «αποτελούσε συνέχεια και επέκταση του Σαρδηνικού συνταγματικού καθεστώτος το οποίο είχε αντιγραφεί από τη Μεγάλη Βρετανία ...» (Hayes, 1958). Άλλες χώρες ακολουθούσαν το παράδειγμα αυτό λίγο-πολύ στενά: η Δανία, η Νορβηγία, η Ισπανία, η Πορτογαλία, η Γαλλία, η Γερμανία και, φυσικά, οι αυτοδιοικούμενες αποικίες ή υποκείμενες αποικίες στην Βρετανική Αυτοκρατορία, τον Καναδά, την Αυστρία, τη Νέα Ζηλανδία και ούτω καθεξής. Πράγματι, κάθε χώρα που διέθετε ένα κυβερνητικό σύστημα διακυβέρνησης κατά τη δεκαετία του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα προήλθε από το βρετανικό μοντέλο. Η πλήρης έκταση αυτής της επίπτωσης εκδηλώνεται από οποιοδήποτε γεγονός όπως η διακήρυξη του συντάγματος στην Ιαπωνία το 1869. Ενώ λέγεται ότι έχει διαμορφωθεί με βάση το γερμανικό σύστημα, η επιρροή από τους Βρετανούς προκύπτει από «το σύνταγμα, εκτός από τη διαβεβαίωση της εξουσίας του αυτοκράτορα, προέβλεπε ένα υπουργικό συμβούλιο και έναν νομοθέτη δύο βουλών που συνυπάρχει με ένα Επιμελητήριο και μια Βουλή Αντιπροσώπων που εκλέγονται από Ιάπωνες άνδρες με τα κατάλληλα προσόντα ιδιοκτησίας» (Starr, et. al., 1981).

Η εξάλειψη των εμπορικών εμποδίων

Οι βρετανικές πολιτικές ελεύθερου εμπορίου επηρέασαν και άλλες χώρες προς αυτή την κατεύθυνση. Οι Βρετανοί είχαν αναλάβει ηγετικό ρόλο στην προσπάθεια άρσης των μερκαντιλιστικών περιορισμών, «...στην πραγματικότητα, οι εκπρόσωποι του εμπορίου στο Λονδίνο υπέγραψαν αίτηση για ελεύθερο εμπόριο το 1820 και ο William Huskisson, ο οποίος ήταν Πρόεδρος του Συμβουλίου Εμπορίου ..., από το 1823 έως το 1827 εργάστηκε σκληρά για την κατάργηση των σκληρότερων εμποδίων στο εμπόριο». Τέτοια επιχειρήματα από επιτυχημένους βρετανούς επιχειρηματίες, καθώς και η πραγματική μείωση των τιμολογίων από την κυβέρνηση, έδωσαν σημαντική ώθηση και σε άλλους τομείς, «στην πραγματικότητα, στις Ηνωμένες Πολιτείες οι δασμολογικοί συντελεστές μειώθηκαν σταθερά από το 1833 στον πόλεμο μεταξύ των κρατών ... Οι Κάτω Χώρες ουσιαστικά κατάργησαν τους δασμούς από το 1845 έως το 1877» (Clough, 1968).

Το Βέλγιο μείωσε σημαντικά τα ποσοστά του μετά το 1851 και η Σαρδηνία απέσυρε υπερβολικές μορφές προστασία κάτω από την ηγεσία του μεγάλου πολιτικού της, κόμη Cavour. «Μια αγγλο-γαλλική συνθήκη εκπονήθηκε το 1860, η οποία μείωσε τους συντελεστές, και στη συνέχεια και οι δύο χώρες επεξεργάστηκαν παρόμοιες συνθήκες με άλλες χώρες. Μέσω της «συνθήκης ρήτρας του μάλλον ευνοουμένου κράτους, τα χαμηλότερα ποσοστά που γνώριζε ποτέ η δυτική κουλτούρα έγιναν γενικευμένα» (Clough, 1968).

Ισορροπία δυνάμεων

Η εξωτερική πολιτική της Βρετανίας για μεγάλο μέρος του αιώνα είναι ο πιο άμεσος λόγος για την έκκληση για την ειρήνη που επικράτησε γενικά στο *Pax Britannica*. Ακριβώς όπως η ισορροπία ήταν το κλειδί για την πολύ θαυμαστή και μιμούμενη αγγλική κυβέρνηση, έτσι η ισορροπία ήταν το κλειδί για μια πολύ αποτελεσματική εξωτερική πολιτική. Υπήρχαν πολλές πτυχές αυτής της πολιτικής, ωστόσο. Πρώτον, οι ιθύνοντες της εξωτερικής πολιτικής της Αγγλίας διατήρησαν αυστηρή ανεξαρτησία από άλλες εξουσίες. Για τον Viscount Castlereagh, τον σπουδαίο βρετανό πολιτικό, κατά τη διάρκεια του συμβουλίου της Βιέννης, ένας ιστορικός αναφέρει ότι «αρνήθηκε να τοποθετήσει τη Βρετανία πολύ στενά στις πολιτικές των ευρωπαϊκών δυνάμεων ... αντιστάθηκε στις προσπάθειες της Ρωσίας να μετατρέψει το σύστημα του συνεδρίου σε ένα μέσο για την επιβολή ενός προγράμματος ετερόκλητης αντι-επαναστατικής παρέμβασης ...» (Briggs, 1959).

Όταν μια συγχορδία δυνάμεων ενέκρινε τη παρέμβαση στην Ισπανία τη δεκαετία του 1820, ο George Canning, ο διάδοχός του, ανακοίνωσε ότι «η Βρετανία σε καμιά περίπτωση δεν επιτρέπει τη μόνιμη στρατιωτική κατοχή της Ισπανίας, την παραβίαση της πορτογαλικής επικράτειας ή την παραχώρηση κάποιου τμήματος των ισπανικών αμερικανικών αποικιών» (Briggs, 1959). Πράγματι, ο Canning είχε προτείνει μια κοινή βρετανική-αμερικανική διακήρυξη την εποχή που ο Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών εξέθεσε το δόγμα του Monroe.

Από την άλλη πλευρά, η Βρετανία γενικά έκανε ό, τι μπορούσε για να προωθήσει τα συνταγματικά καθεστώτα. Ο Λόρδος Palmerston, του οποίου το χέρι καθοδηγούσε συνήθως την αγγλική εξωτερική πολιτική στις μεσαίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, ήταν πιο ειλικρινής από αυτή την άποψη. Είπε στην Βουλή των Κοινοτήτων το 1832 ότι *«η ανεξαρτησία των συνταγματικών κρατών ... δεν μπορεί ποτέ να είναι θέμα διαφωνίας με το βρετανικό κοινοβούλιο ή, ελπίζω, του βρετανικού κοινού. Τα συνταγματικά κράτη θεωρώ ότι είναι οι φυσικοί Σύμμαχοι αυτής της χώρας»*. Ήθελε να δείξει ότι εννοούσε αυτό σε σχέση με το Βέλγιο, την Ελβετία, την Ιταλία και ούτω καθεξής (Briggs, 1959).

Η Βρετανία, βεβαίως, συμμετείχε ενεργά σε διεθνείς εκδηλώσεις. Οι εκπρόσωποί της συνεδρίαζαν στα μεγάλα συνέδρια και βοήθησαν να φθάσουν σε κοινές αποφάσεις σχετικά με την κάθε περίπτωση. Η Βρετανία σύναψε συμβάσεις με άλλες χώρες, ασχολήθηκε με διπλωματικές διαδικασίες και διαφύλαξε τα εθνικά της εδάφη στο εξωτερικό. Αλλά η πιο άμεση και σημαντική συμμετοχή ήταν στην προσπάθεια διατήρησης ισορροπίας εξουσίας, ισορροπίας δυνάμεων στην ήπειρο και στη δυτική Ευρώπη, ισορροπίας μεταξύ των δυνάμεων της Ανατολής και της Δύσης. Όπως λέει ο συγγραφέας ενός από τους τόμους της Oxford History *«Για τους πολιτικούς του δέκατου ένατου αιώνα, η ισορροπία της εξουσίας σήμαινε μια ισορροπία ή αναλογία μεταξύ κρατών ή ομάδων κρατών, σύμφωνα με τη διατύπωση της συνθήκης, επιβεβαιωμένη με δημόσια δήλωση και δίνοντας σε κάθε κράτος ή ομάδα κρατών θέση βασιζόμενη σε μια σκληρή εκτίμηση της υλικής και ηθικής ισχύος του»*.

Ήταν η ίδρυση μιας τέτοιας ισορροπίας δυνάμεων που η ανεξαρτησία της Βρετανίας ήταν τόσο σημαντική. *«Η Μεγάλη Βρετανία δεν μπορούσε να υπαγορεύσει στις δυνάμεις της Ευρώπης την πολιτική που φαινόταν ευνοϊκότερη για την ειρήνη της ηπείρου. Θα μπορούσε πάντα να ρίξει τον πλούτο και την επιρροή της ενάντια σε οποιαδήποτε εξουσία ή συνδυασμό δυνάμεων που θα μπορούσε να διαταράξει την υπάρχουσα ισορροπία»* (Woodward, 1962).

Έτσι, η Βρετανία θα επέμβει στην Κριμαία για να ρίξει το βάρος της ενάντια στη Ρωσία, θα αντισταθμίσει το βάρος της Γαλλίας στην Ισπανία, θα ευνοήσει τους Έλληνες εναντίον των Τούρκων και ούτω καθεξής. Θα πρέπει να σημειωθεί επίσης ότι για μεγάλο μέρος του αιώνα χρησιμοποιήθηκε η βαρύτητα της Βρετανίας σε αντίθεση με την εδαφική επέκταση και υπέρ του εμπορίου να είναι ανοιχτό σε όλες τις χώρες, ιδιαίτερα στην Αγγλία, φυσικά.

Η αναμόρφωση του ανθρώπου

Η ηγεσία της Αγγλίας ήταν τόσο γενική κατά τη δεκαετία του 19^{ου}, που μόνο παραδείγματα μπορούν να δοθούν. Ένας σημαντικός αντίκτυπος ήταν η διάδοση των ανθρωπιστικών ιδεών και η προώθηση των ανθρωπιστικών μέτρων. Στην ίδια την Αγγλία, υπήρχαν αξιοσημείωτες αναμορφώσεις. Ο ποινικός κώδικας αναθεωρήθηκε για την εξάλειψη της θανατικής ποινής για πολλά αδικήματα. Το ίδιο έγινε και για τη προστασία της ιδιοκτησίας, αν και πολλές από τις μειωμένες ποινές που αφορούσαν αδικήματα όπως κλοπή. Πραγματοποιήθηκαν επίσης προσπάθειες στη μεταρρύθμιση των φυλακών. Στο πλαίσιο του ανθρωπιστικού κινήματος, καταβλήθηκαν προσπάθειες για την παροχή εκπαίδευσης για τα φτωχά παιδιά, εγκρίθηκε κάποια εργοστασιακή νομοθεσία και έγιναν μεταρρυθμίσεις για τη φροντίδα των ασθενών υπό τον *Poor Law care*.

Το ανθρωπιστικό ενδιαφέρον εξαπλώθηκε στους κατοίκους της περιφέρειας και εκείνων που βρίσκονται σε απομακρυσμένες περιοχές. Ιεραπόστολοι ταξίδεψαν από την Αγγλία σε πολλά μέρη του κόσμου για να φέρουν όχι μόνο τον Χριστιανισμό, αλλά και την ανθρωπιστική εφαρμογή του κατά τον 19^ο αιώνα. Οι Άγγλοι που ενεργούσαν για την κυβέρνησή τους συχνά εισήγαγαν ανθρωπιστικές μεταρρυθμίσεις στα εδάφη που διέθεταν. Η αυξανόμενη διείσδυση των Βρετανών στην Ινδία κατά τη διάρκεια του αιώνα έφερε πολλές δυτικές μεταρρυθμίσεις σε αυτή την εξωτική γη. «*Η μεταρρύθμιση σήμαινε την καταστροφή των εγκληματικών συγκροτημάτων και τη σταδιακή εγκαθίδρυση ενός πρωτοφανούς βαθμού νόμου και τάξης σε μεγάλο μέρος της Ινδίας ... Η μεταρρύθμιση σήμαινε επίσης την κατάργηση ορισμένων*

παραδοσιακών ινδουιστικών εθίμων, όπως γυναικεία παιδική βρεφοκτονία» (Arnstein, 1966). Οι Βρετανοί ανέλαβαν γενικά την ηγεσία στην κατάργηση του εμπορίου των δούλων, την κατάργηση της δουλείας στις αποικίες τους και στην προσπάθειά τους να σταματήσουν το διεθνές εμπόριο των σκλάβων.

Το μεγαλείο της Αγγλίας, στην τελική ανάλυση, ήταν το μεγαλείο του λαού της. Σίγουρα, οι μεγάλοι άνδρες της Βρετανίας πρέπει να πιστώνονται μεγάλο μέρος της επιρροής και του γοήτρου του έθνους σε όλο τον κόσμο. Οι κυβερνήτες της Βρετανίας ξεχώρισαν από εκείνους των άλλων εθνών και ανέλαβαν γενικά το προβάδισμα στα διεθνή συνέδρια: ο δούκας του Wellington, ο Viscount Castlereagh, ο George Canning, ο Sir Robert Peel, ο Λόρδος Palmerston, ο William Gladstone, ο Benjamin Disraeli και πολλοί υπόλοιποι. Επίσης η βασίλισσα Βικτωρία.

Αλλά η πολιτική ικανότητα ήταν μόνο μια πτυχή αυτής της ηγεσίας. Η βρετανική φιλοσοφία είχε αυξηθεί από τον 17^ο αιώνα με τους Bacon, Locke και Newton, να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο τον 18^ο αιώνα με τον David Hume και τον 19^ο αιώνα από τους Spencer, Mill και Bradley. Τα οικονομικά ήταν σχεδόν μια βρετανική εφεύρεση και σίγουρα η εξέλιξή τους ως επιστήμη οφείλεται περισσότερο στους David Ricardo, Thomas Malthus, John Stuart Mill, Jeremy Bentham, και Stanley Jevons. Ίσως το μεγαλύτερο έργο του Edmund Burke να θεωρείται κοινωνιολογικό, αλλά σε κάθε περίπτωση, η συντηρητική φιλοσοφία του έκανε μια βαθιά αποτύπωση της πολιτικής σκέψης στην εποχή που ακολούθησε.

Η βρετανική επιστημονική ηγεσία ήταν ήδη εδραιωμένη πριν από τον 19^ο αιώνα, με το έργο των Newton, Boyle, Harvey, Halley και ούτω καθεξής. Αλλά και αργότερα, επιστήμονες με τεράστια επιρροή, όπως ο Charles Darwin περισσότερο από κάθε άλλο, αλλά και στη χημεία με τους Davy και ο Faraday, στη γεωλογία ο Charles Lyell τον T. H. Huxley.

Οι Βρετανοί εξελίχτηκαν στη λογοτεχνία περισσότερο από τις άλλες τέχνες και ο αιώνας ήταν γεμάτος με διάσημους ποιητές, μυθιστοριογράφους και ιστορικούς, Wordsworth, Shelley, Keats, Byron, Dickens, Carlyle, Macaulay, Buckle Brownings, Thackeray, οι αδελφές Brontë, Ruskin, Arnold και άλλοι. Ακόμη και ο Karl Marx αναζήτησε την ελευθερία της Βικτωριανής Αγγλίας.

Ο 19^{ος} αιώνας ήταν αληθινά χρυσή εποχή.... Η ελπίδα ήταν πλούσια και οι εμπειρίες εμφανίστηκαν σε κάθε κατεύθυνση. Και η Βρετανία ήταν σίγουρα το κέντρο από το οποίο ακτινοβολούσε η ειρήνη. Το σύμβολο του μεγαλείου της Αγγλίας ήταν το ναυτικό. Τα πλοία μετέφεραν από τις θάλασσες όχι μόνο τα αγαθά ενός παραγωγικού έθνους αλλά και τους πολιτικούς, τους στοχαστές, τις ιδέες και τους ανθρώπους που ήταν σίγουροι για την υπεροχή των τρόπων και των θεσμών τους για να διδάξουν τους άλλους την τέχνη της ειρήνης....

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

4. Συμπεράσματα

4.1 Εισαγωγή

Η οικοδόμηση της παγκόσμιας τάξης και η κατανομή της εξουσίας στο διεθνές σύστημα αποτελούν μείζονες ανησυχίες στον τομέα των διεθνών σχέσεων. Η μελέτη των διεθνών σχέσεων απαιτεί εργαλεία για την κατανόηση των πολύπλοκων μετασχηματισμών της παγκόσμιας πολιτικής του παρόντος αλλά και του παρελθόντος.

Το έργο του Antonio Gramsci προσφέρει μια πολύτιμη συμβολή στη μελέτη της παγκόσμιας πολιτικής, των σχέσεων εξουσίας και της παγκόσμιας τάξης. Η έννοια της ηγεμονίας του Gramsci αναλύεται μέσω της λήψης της έννοιας από τον Robert Cox. Η ανάλυση παρέχει ένα σύνολο συναφών στοιχείων με τη μορφή εννοιολογικών χαρακτηριστικών. Αυτά τα χαρακτηριστικά πρέπει να χρησιμεύσουν ως σημείο εκκίνησης για την οικοδόμηση ενός πλαισίου της ηγεμονίας. Τα κεντρικά χαρακτηριστικά που παρέχει ο Cox είναι: η ιδέα της εξουσίας που χαρακτηρίζεται από εξαναγκασμό και συναίνεση, την κατανόηση της ηγεμονίας ως νόμιμης εξουσίας, ο ρόλος ενός ιστορικού μπλοκ, η διαμάχη των τάξεων για την αλλαγή, η έννοια των ιστορικών δομών και η συγκρότηση του ενιαίου κράτους ως η σφαίρα της πολιτικής και της κοινωνίας των πολιτών. Η ανάλυση της αρχιτεκτονικής του Gramsci για την ηγεμονία υπογράμμισε μόνο δύο διαφορετικές προσεγγίσεις. Αρκετοί μελετητές προσπάθησαν να επεκτείνουν τις αντιλήψεις του Gramsci στη διεθνή σφαίρα. Για να μπορέσει να οικοδομηθεί ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο ηγεμονίας, πρέπει να διεξαχθεί μια εξαντλητική μελέτη όλων των άλλων προσεγγίσεων.

4.2 Pax Britannica ως ιστορικό γεγονός

Στην κλασική εποχή της ύπαρξής της, μεταξύ 1815 και 1914, η Pax Britannica ήταν μια θαλάσσια επιχείρηση. Η βρετανική αυτοκρατορία χρωστάει την ύπαρξή της

και την ευημερία της στην θάλασσα. Το ίδιο συνέβαινε και με την ασφάλεια της, που ήταν αρμοδιότητα του Βασιλικού Ναυτικού, του οποίου τα καθήκοντα ήταν πολλά και διάφορα, ελάχιστα από τα οποία ήταν η διαφύλαξη των θαλασσών στο εξωτερικό και η προστασία των μεταφορών κατά τη διάρκεια των θαλάσσιων διελεύσεων. Η βρετανική ειρήνη βασίστηκε επίσης σε μια ευρωπαϊκή ισορροπία, σε επιδέξια καλλιεργούμενες συμμαχίες και στη βρετανική συνειδητοποίηση, μετά την άνοδο του Bismarck και την κρίση του Schleswig-Holstein, ότι δεν μπορούσε πια, όπως είχε στις μέρες του Marlborough ή του Wellington, να μεταφέρει μονομερώς στρατό στις ηπειρωτικές ακτές για να αποκαταστήσει μια ανισορροπία. Η αποτυχία να διατηρηθεί αυτή η ισορροπία στα χρόνια αμέσως μετά το 1914 βρισκόταν πέρα από το βρετανικό έλεγχο, και σηματοδότησε το τέλος της παλαιάς τάξης. Αυτή η πρόωρη κατάρρευση της βρετανικής εξουσίας και επιρροής ήταν το τέλος της Pax Britannica.

4.2.1 Ειρήνη με τη βία

Η Pax Britannica δεν ήταν ποτέ απόλυτη ή απεριόριστη. Έχει γίνει πλέον κατανοητό πως η ύστερη Βικτοριανή Αυτοκρατορία υπήρχε με τη συγκατάθεση της κυβέρνησης και η εξουσία πάνω στις αποικίες της Μ. Βρετανίας βασιζόταν στη συγκατάθεση και εξαγορά των τοπικών εξουσιών, όπου αυτό ήταν δυνατό. Αυτό δεν ήταν απαραίτητο μόνο για την επίλυση των προβλημάτων της εξάρτησης από την κηδεμονία προκειμένου να διατηρηθεί το σύστημα, αλλά και για τη διατήρηση της ασφάλειας. Παρόλα αυτά, οι αυτοκρατορίες βασίζονται στην εξουσία, και μέσω της κρατικής ή επίσημης χρήσης βίας δημιουργούνται και επιβαλλόταν η τάξη, ή η απουσία της αναρχίας. Έτσι, είναι δύσκολο να διαπιστωθεί το βασικό παράδοξο της Pax Britannica. Το Βασιλικό Ναυτικό, ως αστυνομικός των ωκεανών, εξαφάνισε την πειρατεία, κατέστειλε το δουλεμπόριο και πρόσφερε ένα ασφαλές και ελεύθερο πέρασμα στους ωκεανούς. Ωστόσο αυτό δεν επετεύχθει χωρίς κόστος.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Barry M. Gough, Pax Britannica: Peace, force and world power, *The Round Table* (1990), 314 (167-188)
- Beyer, C. (2009). Hegemony, Equilibrium, and Counterpower: A Synthetic Approach. *International Relations*, 23, 2, p. 413.
- Brooks, S. G. and Wohlforth, W. C. (2008). *World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*. Princeton: Princeton University Press.
- Cambridge University Press. (2008). Cambridge online dictionary, Cambridge Dictionary online. Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/hegemony>.
- Clark, I. (2009). Bringing Hegemony Back In: The United States and International Order. *International Affairs*, 85, 1, p. 24.
- Clark, I. (2011). *Hegemony in International Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Cox, R. W. (1981). Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory. *Millennium: Journal of International Studies*, 10, 2, p. 139.
- Cox, R. W. (1982). Production and Hegemony: Toward a Political Economy of World Order. In Harold K. Jacobson and Dusan Sidjanski (Eds.). *The Emerging International Economic Order: Dynamic Processes, Constraints, and Opportunities*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Cox, R. W. (1987). *Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History*. New York; Columbia University Press.
- Denmark, R. and Marlin-Bennett, R. (2010). *The International Studies Encyclopedia*. Retrieved from <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780191842665.001.0001/acref-9780191842665-e-0176?rskey=lvSGTJ&result=197>.

- Dunne, T. and Schmidt, B. C. (2017). Realism. In J. Baylis, S. Smith and P. Owens (Eds.). *The Globalization of World Politics*, 7th edition. Oxford: Oxford University Press.
- Fettweis, C. J. (2017). Unipolarity, Hegemony, and the New Peace. *Security Studies*, 26, 3, p. 432.
- Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Gilpin, R. (1987). *The Political Economy of International Relations*. Princeton: Princeton University Press.
- Gilpin, R. (2001). *Global Political Economy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Hopf, T. (2013). Common-sense Constructivism and Hegemony in World Politics. *International Organization*, 67, 2, pp. 317-354.
- Ikenberry, G. J. (2002). Democracy, Institutions, and American Restraint. In G. J. Ikenberry (Ed.). *America Unrivaled: The Future of the Balance of Power*. Ithaca: Cornell University Press.
- Ikenberry, G. J. (2011). *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Ikenberry, G. J. and Kupchan, C. (1990). Socialization and Hegemonic Power. *International Organization* 44, 3, p. 285.
- Jesse, N. G., et al (2012). The Leader Can't Lead when the Followers Won't follow: The Limitations of Hegemony. In K. P. Williams, S. E. Lobell and N. G. Jesse (Eds.). *Beyond the Great Powers and Hegemons: Why Secondary States Support, Follow or Challenge*. Stanford: Stanford University Press.
- Kennedy, P. (1987). *The Rise and Fall of the Great Powers*. New York: Random House
- Keohane, R. O. (1980). The Theory of Hegemonic Stability and Changes in International Economic Regimes, 1967-1977. In O. R. Holsti et al. (Eds.). *Change in the International System*. Boulder: Westview Press.

- Keohane, R. O. (1984). *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Kindleberger, C. P. (1973). *The World in Depression: 1929–1939*. Oakland, CA: University of California Press.
- Krasner, S. D. (1983). *Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables*. In Stephen D. Krasner (Ed.). *International Regimes*. Ithaca: Cornell University Press.
- Lake, D. A. (1993). Leadership, Hegemony, and the International Economy: Naked Emperor or Tattered Monarch with Potential? *International Studies Quarterly*, 37, 4, p. 460.
- Layne, C. (1993). The unipolar illusion: Why new great powers will rise. *International Security*, 17, 4, pp. 5-51.
- Layne, C. (2006). *The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present*. Ithaca: Cornell University Press.
- Lentner, H. and Haugaard, M. (Eds.). (2006). *Hegemony and Power: Consensus and Coercion in Contemporary Politics*. Lanham, MD: Lexington Books.
- Levy, J. S. and Thompson, W. R. (2005). Hegemonic Threats and Great-Power Balancing in Europe, 1495-1999. *Security Studies*, 14, 1, pp. 1-33.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W.W. Norton.
- Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*. Seattle: University of Washington Press
- Norrlof, C. (2015). *Hegemony*. Oxford Bibliographies. Retrieved from <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0122.xml>.
- Organski, A. F. K. (1968). *World Politics*, 2nd edition. New York: Knopf.
- Posen, B. R. (2003). Command of the Commons: The Military Foundation of U.S. Hegemony. *International Security*, 28, 1, pp. 5-46.

- Schmidt, B. (2005). Competing Realist Conceptions of Power. *Millennium*, 33,3, pp. 523-549.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. New York: Random House.
- Wang, Q. K. (2003). Hegemony and Socialisation of the Mass Public: The Case of Postwar Japan's Cooperation with the United States on China Policy. *Review of International Studies*, 29, 1, p. 101.
- Wilkinson, D. (1999). Unipolarity Without Hegemony. *International Studies Review*, 1, 2, pp. 141-172.
- Wohlforth, W. C. (1999). The Stability of a Unipolar World. *International Security*, 24, 1, p. 9.
- Worth, O. (2015). *Rethinking Hegemony*. New York: Palgrave Macmillan.
- Russell Meiggs, *The Athenian Empire* (Oxford: Oxford University Press, 1972); Shalom Perlman, 'Hegemony and Arkhe in Greece: Fourth-Century Views', in Richard Ned Lebow and Barry Strauss (eds.), *Hegemonic Rivalry: From Thucydides to the Nuclear Age* (Boulder, CO: Westview Press, 1991), pp. 269–88.
- Temin, Peter (2006) "The Economy of the Early Roman Empire", *Journal of Economic Perspectives*, 20, 1, Winter, pp. 133-51
- Ali Parchami, *Hegemonic Peace and Empire The Pax Romana, Britannica, and Americana*, Taylor & Francis 2009
- Karl Marx, *Critique of Political Economy*, 1859.
- Boyd Hilton, *A Mad, Bad & Dangerous People? England 1783–1846* (2006), 670.
- Frank O'Gorman, *The Long Eighteenth Century 1688–1832* (1997).
- J. C. D. Clark, *English Society 1688–1832* (1985).
- W.W. Rostow, *The Stages of Economic Growth* (1960).
- G. Dangerfield, *The Strange Death of Liberal England* (1935).
- H. Perkins, *The Origins of Modern English Society 1780–1880*, (1969).

- Norman McCord and Bill Purdue, *British History 1815–1914* Second edition, Oxford University Press Inc., New York, 2007.
- Carlton J. H. Hayes, *Contemporary Europe Since 1870* (New York: Macmillan, 1958, rev. ed.),
- Asa Briggs, *The Age of Improvement* (London: Longmans, Green and Co., 1959),
- E. Lipson, *The Growth of English Society* (London: A. and C. Black, 1959),
- Starr, et. al., op. cit., II, 449, 1981.
- Shepard B. Clough, *European Economic History* (New York: McGraw-Hill, 1968, 2nd ed.) 356.
- Llewellyn Woodward, *The Age of Reform* (London: Oxford University Press, 1962, 2nd ed.), pp. 193-94.
- Walter L. Arnstein, *Britain: Yesterday and Today* (Boston: Heath, 1966).